

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

**PUŠKINŮV KAVKAZSKÝ ZAJATEC A CHATEAUBRIANDOVA
ATALA – POKUS O KOMPARACI SE ZAMĚŘENÍM NA ŽENSKÉ
POSTAVY**

**PUSHKIN'S CAUCASIAN PRISONER AND CHATEAUBRIAND'S ATALA – AN ATTEMPT
AT COMPARISON WITH FOCUS ON FEMALE CHARACTERS**

**"КАВКАЗСКИЙ ПЛЕННИК" ПУШКИНА И "АТАЛА" ШАТОБРИАНА – ПОПЫТКА
СРАВНЕНИЯ ЖЕНСКИХ ПЕРСОНАЖЕЙ**

VYPRACOVALA: Kateřina Marjaková

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Patrik Varga, Ph.D.

2023

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci 11. 12. 2023

podpis

Děkuji Mgr. Patriku Vargovi, Ph.D. za konzultace, trpělivost i za rady a připomínky, které mi během psaní bakalářské práce poskytl.

podpis

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	KAVKAZSKÝ ZAJATEC.....	3
2.1	BIOGRAFICKÉ POZADÍ VZNIKU TEXTU	4
2.2	PRVNÍ ZMÍNKY V ČESKÉM PROSTŘEDÍ	5
2.3	STRUČNÝ OBSAH.....	7
3	ATALA ANEB LÁSKA INDIÁNSKÉ DVOJICE V PUSTINÁCH	9
3.1	BIOGRAFICKÉ POZADÍ VZNIKU TEXTU	10
3.2	PRVNÍ ZMÍNKY V ČESKÉM PROSTŘEDÍ	11
3.3	STRUČNÝ OBSAH.....	15
4	ATALA A KAVKAZSKÝ ZAJATEC: SROVNÁNÍ	18
4.1	VZNIK ATALY A KAVKAZSKÉHO ZAJATCE.....	18
4.2	ČASOPROSTOR.....	18
4.3	MOTIVY	19
4.3.1	PŘÍRODA	19
4.3.2	ODCIZENÍ.....	21
4.3.3	VLAST.....	22
4.3.4	TOUHA PO SVOBODĚ	22
4.3.5	LÁSKA	24
4.3.6	NÁBOŽENSTVÍ.....	25
4.3.7	HROB	27
4.4	SROVNÁNÍ ATALY A ČERKESKY	27
4.4.1	JMÉNO.....	27
4.4.2	PŮVOD.....	27
4.4.3	VĚK	28
4.4.4	PRVNÍ SETKÁNÍ S VĚZNĚM.....	28
4.4.5	NÁVŠTĚVY VĚZNĚ	28
4.4.6	LÁSKA K VĚZNI	29
4.4.7	OSVOBOZENÍ VĚZNĚ	29
4.4.8	ÚTĚK.....	30
4.4.9	DŮSLEDKY	30
4.4.10	SMRT	31
4.5	OSUD HRDINY POÉMY A ŠAKTY	31
4.6	OSUD ČERKESŮ A INDIÁNŮ	32
5	ZÁVĚR.....	33
6	RUSKÉ REZUMÉ.....	36
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	40

ANOTACE

Ve své bakalářské diplomové práci se budu zabývat srovnáním ženských postav v Puškinově poémě *Kavkazský zajatec* a povídce *Atala aneb Láska indiánské dvojice v pustinách* od Françoise René de Chateaubrianda. Práce bude zkoumat motivickou výstavbu poémy *Kavkazský zajatec* a povídky *Atala*. Hlavní náplní diplomové práce bude srovnání ženských protagonistek, tedy Čerkesky a Ataly. Na základě sekundární literatury se budu snažit popsat jejich společné či naopak rozdílné rysy a objasnit, proč v postavách Ataly a Čerkesky spatřuji znaky typické pro romantické hrdiny.

ABSTRACT

In my bachelor's thesis, I will compare the female characters in Pushkin's poem *The Caucasian prisoner* and Chateaubriand's *Atala*; or the love and constancy of two savages in the desert. The thesis will examine the motivic construction of the poem *The Caucasian Prisoner* and the novella *Atala*. The main content of the thesis will be a comparison of the female protagonists, Cherkaska and Atala. On the basis of secondary literature, I will try to describe their common or, on the contrary, different features and clarify why I see the characters Atala and the Circassian woman as typical romantic heroes.

1 ÚVOD

Ve své bakalářské práci se budu zabývat srovnáním poémy *Kavkazský zajatec* Alexandra Sergejeviče Puškina a povídky *Atala aneb Lásky indiánské dvojice v pustinách* od Françoise René de Chateaubrianda. Hlavním cílem této práce je najít, ukázat a porovnat společné či naopak rozdílné rysy ženských hrdinek.

Bakalářská práce bude vycházet z použité primární a sekundární literatury v českém, ruském a anglickém jazyce a autorčina porozumění srovnávaným textům. Jelikož nebudu pracovat s francouzským originálem *Ataly*, ale s jejím českým překladem, rozhodla jsem se do bakalářské práce vložit kapitolu o Josefu Jungmannovi, jeho překladu *Ataly* a vlivu na utváření české literatury. Jungmannova *Atala* se ovšem výrazně odlišovala od její francouzské předlohy. Jungmann pozměnil ideovou podstatu díla, vynechal a zestručnil zejména pasáže, v nichž Chateaubriand obdivoval krásu křesťanství. (Haman 2010, s. 64) Chateaubriandovi čeští současníci nečetli stejný text jako jejich francouzští vrstevníci. V bakalářské práci jsem proto využívala nejaktuálnější český překlad Oskara Reindla. Tento překlad vyšel v roce 1973 jako čtvrté vydání povídek *Atala aneb Lásky indiánské dvojice v pustinách* a *René* a na rozdíl od Jungmann se drží francouzské předlohy. Aleš Pohorský ve svém článku *Básník Chateaubriand* z roku 2012 napsal, že „Oskar Reindl je posledním překladatelem obou Chateaubriandových povídek.“ (Pohorský 2012, s. 56)

V prvních dvou kapitolách si přiblížíme srovnávaná díla. Kromě okolností jejich vzniku se budu věnovat také prvním zmínekám o *Kavkazském zajatci* a *Atale* v českém prostředí. *Atalu* zprostředkoval českým čtenářům jako první svým překladem Josef Jungmann. První zmínky o Puškinovi a jeho dílu u nás jsou spojeny s osobností Václava Hanky.

Čtvrtá kapitola je nejobsáhlejší a je věnována srovnání poémy *Kavkazský zajatec* s povídkou *Atala aneb Lásky indiánské dvojice v pustinách*. Při samotné komparaci budeme nejdříve porovnávat období vzniku obou textů, čas a prostor do nichž autor své dílo zasadil i společné či naopak rozdílné motivy, objevující se v *Atale* a *Kavkazském zajatci*. Srovnávanými motivy jsou příroda, odcizení, vlast, touha po svobodě, láska, náboženství a hrob. V konci srovnání se pozastavím také u osudu Čerkesů a severoamerických indiánů. V epilogu poémy Puškin opěvuje ruské vítězství na Čerkesy. Chateaubriand v doslovu své povídky lituje zbylé příslušníky kmene Natšezů. Natšezové byli zdecimováni nejen bitvami s nepřátelskými kmeny, ale především s evropskými dobyvateli. Na závěr se krátce zmíním také o osudech hrdiny *Kavkazského zajatce* a Šakty po sebevraždách Čerkesky a *Ataly*.

Při srovnání ženských postav se budu zaměřovat na jejich původ a prostředí, z jakého pochází, ale také na způsob, jakým se vyvíjel vztah mezi ženami a vězněnými muži. Milostné dějové linky v obou textech si jsou velmi podobné. Žena v noci ze zvědavosti přichází k vězněnému muži, poznávají se, zamilují se do sebe. Žena pak zajatce osvobodí a prchá s ním do pustiny. Atala na rozdíl od Čerkesky s Šaktou v pustině prožívá dobrodružství, Čerkeska protagonistu poémy *Kavkazský zajatec* pouze doprovodí do bezpečí a poté skočí do řeky. Vývoj dějové linky končí v obou případech sebevraždou ženské hrdinky. Obě ženy však k sebevraždě přivedly rozdílné důvody. Tyto důvody a společné či odlišné rysy Ataly a Čerkesky se budu snažit objasnit v textu práce.

2 KAVKAZSKÝ ZAJATEC

Puškinův *Kavkazský zajatec* bývá označován jako «первый образец романтической лирической поэмы.» (Blagoj 1953, s. 198) Andrej Nemzer v úvodu k publikaci *Русская романтическая поэма* z roku 1985 definuje poému následovně: «это большое сюжетное произведение в стихах, в котором есть и повествование и в то же время отчетливо слышен голос автора.» (Nemzer, Peskov 1985, s. 3) Žánr romantické poémy se zformoval v období jižního vyhnanství. Přechod k tomuto žánru byl výsledkem Puškinova tvůrčího vývoje od jeho studentských let až do jeho uvěznění v Michajlovském. Jižní poémy jsou Puškinovým vrcholným romantickým dílem. Při vši shodě mezi lyrikou a poémami, se v poémách výrazněji projevila filozofická a historická východiska Puškinova romantického světonázoru. Poémy obsahují nové zážitky a vlivy z básníkovy prostředí. Puškinův zájem vzbuzovala především osobnost soudobého mladého aristokrata intelektuála a jeho postoj k ideám svobody a štěstí. (Kurilov 1979, s. 209)

Děj Puškinových romantických poém se odehrává na území ruského impéria, v exotickém prostředí Kavkazu, Krymu či v Moldávii. Danuše Kšicová ve své monografii *Poéma za romantismu a novoromantismu* z roku 1983 označila Puškina za zakladatele ruské exotické poémy. „Zakladatelem ruské exotické poémy je Puškin, který ji utvářel pod nepochybným vlivem Byronovým.“ (Kšicová 1983, s. 25) V první třetině 19. století patřila poéma mezi nejoblíbenější žánry ruské romantické literatury, jen do konce čtyřicátých let vyšlo na území Ruska přibližně dvě stě poém, poté se pozornost začala pomalu přesouvat k próze. (Kšicová 1983, s. 19)

Poéma je rozdělena na dvě části a epilog, v němž autor opěvuje vítězství kozáků nad Čerkesy a ruskou nadvládu na Kavkazu. Do druhé části Puškin vložil čerkeskou píseň tvořenou třemi slokami. Fabule poémy je jasná, kompozice je logicky členěná. Příběh začíná zjetím a končí osvobozením titulního hrdiny. Prostor napovídá již samotný název poémy, celý děj probíhá na území Kavkazu. (Blagoj 1952, s. 293)

V *Kavkazském zajatci*, obsahujícím první náčrt romantického hrdiny, je cítit snaha zdůraznit zvláštní postavení této postavy. (Mann 1976, s. 33) Puškin se v charakteru protagonisty poémy snažil o realistické vyobrazení typického představitele mládeže své doby, toužil vystihnout jeho předčasnou duševní starobu, lhostejnost k životu i všem jeho radostem. Tehdejší kritika Puškinovi vytýkala, že obraz hrdiny poémy není zcela dokreslen, sám Puškin

považoval postavu protagonisty *Kavkazského zajatce* za neúspěšný pokus o pravdivé vyobrazení charakteru. (Blagoj 1952, s. 281–285)

Blagoj považuje *Kavkazského zajatce* na základě jeho problematiky za historickou poému. „Základem poemy je veliká a tehdy velmi aktuální otázka poměru osobnosti a společnosti, otázka konfliktu svobodmilovného hrdiny se společenskou soustavou, která jej neuspokojuje a na kterou se dívá svrchu.“ (Blagoj 1952, s. 285) Protagonista poémy *Kavkazský zajatec* řeší tento konflikt v romantické rovině. Osamělý hrdina prahnoucí po volnosti opouští společnost a vydává se hledat svobodu i štěstí do hor nespoutaného Kavkazu. Blagoj se domnívá, že je *Kavkazský zajatec* vystavěn na „kontrastu touhy po svobodě a otroctví, na nemožnosti nalézt svobodu v prvobytnosti,“ (Blagoj 1952, s. 294) a dodává, že rozčarovaného Zajatce nedokáže naplnit ani láska divoké Čerkesky. (Blagoj 1952, s. 294)

Kontrastu v *Zajatci* si všímá také Andrej Nemzer a Alexandr Januškevič. Nemzer upozorňuje na skutečnost, že hrdina sice vnitřně „vyhasl“, přesto nepřestal hledat svobodu, byl znaven láskou, zároveň žil pro lásku nešťastnou. Toužil uniknout ze zajetí, ale osvobození a nově získaná svoboda mu štěstí nepřinesly. (Nemzer, Peskov 1985, s. 7) Januškevič dodává, že je toto Puškinovo vyobrazení nitra romantického hrdiny zvláštní, neboť *Zajatec* vykresluje současně jako milovníka svobody, odpadlíka světa, lhostejného pozorovatele i jako zklamaného milence, předčasně vyhaslého radostem života. (Januškevič 2013, s. 347)

V *Kavkazském zajatci* vystupují dvě hlavní postavy, které však autor blíže nepojmenovává. Mužského protagonistu nazývá jako Rusa či zajatce, v případě ženy autor užívá pojmenování Čerkeska.

2.1 BIOGRAFICKÉ POZADÍ VZNIKU TEXTU

Na *Kavkazském zajatci* začal Puškin pracovat v roce 1820, po vypovězení na jih Ruska, v době svého maximálního přiblížení k romantismu. (Januškevič 2013, s. 342) Puškin byl poslán do Kišiněvu a Oděsy, kde zůstal až do roku 1824. „Pobyt u Černého moře, na Kavkaze a na Krymu ho inspiroval k romantické lyrice a poémám s exotickou tematikou.“ (Jehlička, Rubáš 2006, s. 65) O Puškinově exotické tematice se zmiňuje také Ivo Pospíšil: «Со своей экзотической «азиатской» темой Пушкин органично вписался в мировой исторический и литературный процесс.» (Pospíšil 2000, s. 96)

V té době se Puškin ubytoval v Kišiněvu, v Inzovově domě, napůl pobořeném po zemětřesení. Puškinovi se v rozvalinách líbilo, odpovídaly jeho představám o něm jako o uprchlíkovi.

Osamocený dům obklopený vinicemi se stal Puškinovým útočištěm. Právě zde napsal nejen *Kavkazského zajatce*, ale i mnoho jiných textů. K těm nejvýznamnějším můžeme zařadit *Gabrieliádu*, *Bratry loupežníky*, několik článků a básní (*Černý šál*, *Napoleon*, *Kinžál* a další). V Kišiněvu začal pracovat také na *Bachčisarajské fontáně* a *Evžemu Oněginovi*. (Lotman 1987, s. 69–70)

Kavkazský zajatec vyšel poprvé v samostatném vydání v Petrohradu roku 1822. Puškin začal na *Zajatci* pracovat od druhé poloviny roku 1820. První nedokončené vydání (tehdy ještě pod názvem *Kavkaz*) je datováno na srpen 1820, v prosinci téhož roku Puškin dohotovil náčrt poémy. Finální text byl dokončen 23. února 1821 v Kamence, epilog v Oděse. (Nemzer, Peskov 1985, s. 542)

Věnování v *Kavkazském zajatci* je adresováno Nikolaji Nikolajeviči Rajevskému Puškinovu blízkému příteli. S Rajevským (1801–1843), synem N. N. Rajevského, vojenského hrdiny z roku 1812, se Puškin seznámil v době svého studia na lyceu, mezi lety 1814–1815. Od konce května do začátku září 1820 cestoval Puškin s rodinou Rajevských po Kavkaze a Krymu. (Nemzer, Peskov 1985, s. 542) Výprava s Rajevskými mu poskytla mnoho materiálu pro jeho „jižní texty“. Nikolaj Fridman zdůrazňuje význam této jeho cesty, bez níž by podle něj nevznikl *Kavkazský zajatec*, *Bachčisarajská fontána* ani Puškinovy Kavkazem a Krymem inspirované básně a dodává, že i samotný Puškinův romantismus by získal podstatně jiné tematické rysy. (Fridman 1980, s. 46)

Období Puškinova pobytu na jihu bývá spojováno s jeho zájmem o poezii anglického básníka George Gordona Byrona. „Básně a poémy velkého anglického básníka mu pomáhají vytvořit originální a svéráznou ruskou romantickou poému.“ (Fojtíková, Sato 1973, s. 85) Byron se stal silným zdrojem inspirace pro mladého básníka. O Byronově vlivu na Puškinův veršovaný román, *Evžena Oněgina*, a jeho básnické povídky, díky němuž dostal přívlastek „Byron severu“, se zmiňuje také Běhounek. Za primární zdroj inspirace při psaní *Kavkazského zajatce* však pokládá divokou horskou přírodu a její domorodé obyvatele. (Běhounek 1949, s. 49)

2.2 PRVNÍ ZMÍNKY V ČESKÉM PROSTŘEDÍ

V kapitole pojednávající o Jungmannovu překladu *Ataly* se budu zabývat jejím přijetím v našem literárním prostředí a vlivem tohoto Chateaubriandova díla na utváření české romantiky. Proto bych se ráda krátce zmínila také o prvních ohlasech Puškinovy tvorby u nás.

Tvorba Alexandra Sergejeviče Puškina přinesla svému autorovi velké uznání, a to nejen na území jeho rodné vlasti, ale také v zahraničí. Již od dvacátých let, období Puškinova politického vyhnanství, vzbuzovaly jeho verše zájem mezi českými vzdělanci. „Od roku 1823, kdy se jméno Puškin poprvé ozvalo z úst českých buditelů, doprovází nás věrně ve všech dalších pokoleních.“ (Jehlička 1999, s. 18)

Jako první v našem prostředí se s texty Alexandra Sergejeviče Puškina seznámil horlivý jazykovědec a národní buditel Václav Hanka. „Poprvé se setkal s Puškinovým dílem Václav Hanka, sekretář Musea Království českého, díky svým přímým stykům s ruskými kulturními činiteli.“ (Jehlička 1999, s. 18) Poémy *Ruslan a Ludmila* a *Kavkazský zajatec* se k nám dostaly již na začátku dvacátých let a stejně jako v Rusku vzbudily velký ohlas. V *Kavkazském zajatci* byl navíc otištěn Puškinův portrét, jenž zaujal mladého Josefa Josefoviče Jungmanna, syna národního buditele Josefa Jungmanna. Josef Josefovič se o Puškinových básních vyjadřuje velmi pochvalně v korespondenci s přítelem, knězem Antonínem Markem. (Kšicová 1988, s. 20)

K Puškinovým vrstevníkům patřili František Ladislav Čelakovský a Jan Kollár, oba významné osobnosti národního obrození. Srovnáme-li však jejich dílo, povšimneme si značného zpoždění ve vývoji naší literatury. (Jehlička 1999, s. 18) Čelakovský byl Puškinovým velkým obdivovatelem, když se dozvěděl o jeho sympatiích k děkabristickému povstání, začal se obávat o jeho budoucnost. Ve třicátých letech začal Čelakovský překládat Puškinovy básně s folklorní tematikou, které pak vydával v *Časopise Českého muzea* a v *Květech*. V roce 1847 je pak vydal ve svých *Spisech básnických*. (Kšicová 1988, s. 20-21) K dalším Puškinovým obdivovatelům patřili také Karel Havlíček Borovský a Karel Hynek Mácha. Borovský se během svého pobytu v Moskvě mezi lety 1843–1844 seznámil s Puškinovými nepublikovanými satirami a epigramy. (Kšicová 1988, s. 24)

Puškinovy texty se u nás nesetkaly jen s kladnými ohlasy. Jan Kollár a Pavel Josef Šafařík vytýkali Puškinovi „neslovanského ducha,“ (Kšicová 1988, s. 24) který se neshodoval s jejich buditelským pohledem na svět. Nicméně Jan Kollár svůj názor na Puškinovu tvorbu časem přehodnotil. Když se dozvěděl o básníkově smrti, rozhodl se tuto skutečnost zpracovat do jedné ze znělek ve své lyricko-epické básnické sbírce *Slávy dcera*, v níž projevil lítost nad ztrátou geniálního spisovatele. „V jedné ze znělek dodatečně vložených do *Slávy dcery* r. 1852 však Kollár želí Puškinovy smrti a nazývá jej tvůrcem nové doby.“ (Kšicová 1988, s. 24) V 55. znělce Kollár popisuje básníkovu cestu do pekelné zbrojnice, kde se nachází

i kord „d'Anthes-Heckeren,“ (Kollár 1897, s. 303) jenž měl podle Kollára usmrtit Puškina. Za trest byl kord vhozen do pekelných plamenů. Autor se pak v závěru znělky obrací k Puškinovi a zvolává: „Puškine! díím v roztoužení horce/ sláva na tobě blesk, ruština/ utratila nové doby tvorce!“ (Kollár 1897, s. 303)

Jako průkopnický označuje Miloslav Jehlička překlad Puškinovy poémy *Cikáni* z roku 1831 J. B. Tomičkem. Brzy nato byly do češtiny přeloženy i Puškinovy prozaické texty, mimo jiné například *Kapitánská dcera* či *Piková dáma*. V této době, ovlivněné myšlenkami slovanské vzájemnosti a rusofilstvím, nezapůsobilo na české prostředí Puškinovo dílo s takovou razancí, jak se tomu stalo s nástupem generace padesátých let, do níž Jehlička řadí Vítězslava Háalka, Jana Nerudu, Václava Čenka Bendla Stránického a Gustava Pfliegera Moravského. (Jehlička 1999, s. 18–19)

Stopy Puškinova vlivu můžeme dle Jehličky nalézt také v tvorbě některých ruchovců a lumírovců. „Puškinův romantismus ovlivnil tvorbu Františka Táborského, překladatele Puškinových básní, Elišku Krásnohorskou, Svatopluka a jeho Čerkes, inspirovaného Bendlovým překladem *Kavkazského zajatce*.“ (Jehlička 1999, s. 21)

2.3 STRUČNÝ OBSAH

Děj poémy se odehrává v počátcích anexe Kavkazu Ruským impériem. (Blagoj 1953, s. 198) První část *Kavkazského zajatce* začíná rozhovorem skupiny Čerkesů v nočním aulu, vesnici kavkazských horalů, jejich vzpomínkami na vítězné bitvy a rozmluvami o chovu koní a dávných láskách. Poklidný večer narušil svým příjezdem Čerkes, jemuž se podařilo zajmout mladého kozáckého důstojníka. Lidé z vesnice se seběhli, aby si vězně prohlédli. Hrdina kvůli zranění hlavy omdlel. Vědomí nabyl až druhého dne, kdy s lítostí zjistil, že je spoután okovy. Horalé odešli zrána pracovat na pole. Protagonista poémy zůstal sám, připoutaný, s výhledem na cestu vedoucí do Ruska, jeho rodné země. Právě v ní prožil své bezstarostné a hýřivé mládí, první lásku i zklamání z neopětovaných citů. Zrazen přáteli, pomluven a unaven společností v níž žil, odešel hledat svobodu, poslední ideál, v nějž ještě věřil. Při hledání svobody se stal vězněm. Naděje, že získá volnost jej opustila. S blížícím se večerem přemítal na tím, jestli jej Čerkesové zabijí a zdali tak s pohasínajícím dnem skončí i jeho život. Navečer se horalé vrátili z polí, ale poprava se nekonala, pro své mládí byl hrdina ušetřen. Vesnice opět utichla a lidé se uložili ke spánku. Protagonista poémy usnul, po chvíli jej ale vzbudila mladá Čerkeska. Žena vězněnému muži s úsměvem podala chladný kumys, nápoj z kobyliho mléka. On sice nerozuměl její řeči, přesto od ní nápoj přijal. Nevěnoval mu však

pozornost, neboť byl plně okouzlen krásou mladé dívky. Čas plynul a hrdina poémy byl stále v moci Čerkesů. O příjemné rozptýlení se mu postarala Čerkeska, která ho každý večer navštěvovala, dělila se s ním o jídlo, přinášela mu víno a kumys a zpívala mu horalské písně. Čerkeska se do hrdiny poémy zamilovala, prožívala svou první lásku. Ačkoli byl kozák poměrně mladý, nebylo jeho srdce, předčasně zestárlé a uzavřené ze strachu z dalšího zklamání, schopno milovat tak jako nevinné srdce Čerkesky. Pozoroval život ve vesnici, chování Čerkesů a jejich zvyky. Dozvěděl se mnoho o jejich tradicích, víře a charakteru, byl fascinován jejich bojovým nadáním i uměním jízdy na koni. Všiml si jejich bojovnosti a lstivosti, ale i ctnosti a pohostinnosti. Divokost Čerkesů se projevovala také v krvelačných zábavách a popravách vězňů, kterým hrdina poémy jen lhostejně přihlížel. Již dávno ho opustila touha po slávě, hrdinství i vítězstvích v soubojích.

Ve druhé části poémy vypraví Čerkeska vězněnému muži, jak jí její otec s bratrem plánují prodat nemilovanému muži. Čerkeska se však rozhodla bojovat o své štěstí a odvážně vyzvala hrdinovi poémy, jehož oslovovala „můj care“, své upřímné city. Nedočkala se však reakce, v níž doufala. Muž nejdříve mlčky vzpomínal na svou předchozí lásku, poté Čerkesku odmítl, jelikož v životě už jednou miloval, ale znovu milovat nebude. V ten moment dívka pochopila, že ji důstojník nikdy nemiloval, byla pro něj pouhým rozptýlením. Hrdina poémy dívce ublížil tak, jak byl dříve zraněn sám. Od toho večera dívka za vězněm již nepřišla. Den, co den důstojník marně čekal na vysvobození kozáky. Jeho myšlenky směřovaly k útěku. Záchrany od Rusů se ale nedočkal, místo toho se k němu jednoho večera přiblížila Čerkeska. Dívka přeřezala pilníkem hrdinovy okovy, předala mu zbraň, kinžal, a vyzvala ho k útěku. Důstojník byl dojat jejím smutkem a odvahou, proto ji požádal, aby odešla s ním. Čerkeska ho ovšem odmítla se slovy, aby vyhledal svou první lásku. Když se rozloučili, doprovodila Čerkeska protagonistu *Kavkazského zajatce* k řece. Jakmile se kozák dostal do bezpečí na druhý břeh, skočila Čerkeska do řeky a utopila se. Hrdina uslyšel šumění vln, ohlédl se za Čerkeskou a spatřil jen prázdný břeh. Všechno pochopil, přesto se krásnou horalku zachránit nepokusil. V myšlenkách naposledy objal aul a vyrazil hledat tábor donských kozáků, jenž se mu v závěru poémy podařilo bezpečně najít.

3 ATALA ANEB LÁSKA INDIÁNSKÉ DVOJICE V PUSTINÁCH

Chateaubriandova *Atala aneb Láska indiánské dvojice v pustinách* vyšla v roce 1801 a téměř okamžitě vzbudila nadšené reakce, a to nejen ve Francii. Richard Switzer se v předmluvě k publikaci *Chateaubriand's travels in America* zmiňuje také o *Atale* a upozorňuje především na to, že literární historie zná pouze několik případů, kdy se dílo stalo tak rychle slavným. (Chateaubriand 1969, s. XV) Čtenáři byli okouzleni nově pojatým způsobem citění, Chateaubriandovým osobitým jazykovým stylem, jeho barvitými popisy majestátní exotické přírody i vnitřních hnutí mladých milenců, a v neposlední řadě také jeho subjektivitou. Zasazení děje do exotického prostředí nebylo v době vydání *Ataly* zase tak neobvyklé, nezvyklá byla naproti tomu volba prostředí severoamerických indiánských kmenů. (Brandtová 2002, s. 85)

Atala bývá někdy považována za povídku, s tímto pojmem ve spojitosti s *Atalou* pracuje například Aleš Haman (Haman 2002, s. 32), Emanuel Chalupný (Chalupný 1912, s. 22) či Jiří Marek (Marek 1947, s. 13-14), jindy bývá označována jako báseň v próze či básnická próza, pod tímto termínem ji najdeme u Veroniky Faktorové (Faktorová 2008, s. 287) či Josefa Šofferle Kvapila (Kvapil 1958, s. 448). Pod oběma názvy *Atalu* nalezneme u Jana Lehára, kdy v díle autorského kolektivu *Česká literatura od počátku k dnešku* píše o *Atale* na straně 182 jako o povídce (Lehár 2008, s. 182), kdežto na stranách 178 a 218 pracuje s pojmem básnická próza. (Lehár 2008, s. 178; 218) V bakalářské práci budu ve spojitosti s *Atalou* pracovat s pojmem povídka.

Brett ve své předmluvě ke čtvrtému českému vydání *Ataly* a *Renéa* z roku 1973 uvádí, že „Chateaubriand sám charakterizuje *Atalu* v předmluvě k jejímu prvnímu vydání jako ‚jakousi zpola popisnou, zpola dramatickou báseň‘ a přitom upozorňuje, že se inspiroval i starořeckými eposy ‚Iliadou‘ a ‚Odysseou‘ a že podle nich rozdělil tuto báseň v próze na prolog, vyprávění a epilog.“ (Brett 1973, s. 15) Podle Bretta Chateaubriand nezamýšlel vydáním *Ataly* odstartovat literární převrat proti trvajícím klasicismu. Přes svou tradiční formu však *Atala* v literárním prostředí své doby zapůsobila zcela obrodně, neboť v ní Chateaubriand představil francouzské literatuře romantické „já“, ukázal jí „subjektivní osobitost autorského ‚já‘, které klasicisté vůbec neznali a ani nechtěli znát, natož vyjadřovat.“ (Brett 1973, s. 15) Podobný názor zastává také Jan Fischer, který k Chateaubriandovu autorskému „já“ dodává: „Toto já mělo u Chateaubrianda specifické rysy nostalgické melancholie.“ (Fischer 1966, s. 99) Fabienne Moore zastává názor, že Chateaubriand představil

v *Atale* a Renéovi kontrastní aspekty nové postavy později nazvané „romantický hrdina“, jehož vnitřní muka zrcadlí společnost v krizi. (Moore 2005, s. 186)

Novátorsky působil i autorův styl a volba výrazových prostředků. Chateaubriand pracoval v *Atale* s velkým množstvím epitet, exotismů, archaismů a popisně dějových pojmenování, přičemž je využíval v takové míře, že první vydání působilo až směšným a přemrštěným dojmem. Z tohoto důvodu Chateaubriand *Atalu* několikrát přepracoval a stylisticky tříbil. (Brett 1973, s. 15–16)

V povídce vystupují dva protagonisté, Atala a Šakta. Mezi vedlejší postavy můžeme zařadit španělského misionáře Lopeze, Francouze Renéa, misionáře Aubryho a mladého Evropana, jenž se objevuje v doslovu. Hlavní dějová linie je spojena s dvojicí mladých severoamerických Indiánů Ataly a Šakty, pocházejících z poměrně vyspělých indiánských kmenů. „Oba dva spolu se svým kmeny a dalšími indiány žili podle líčení Chateaubrianda v rajské přírodě rozkládající se kolem řeky Mississippi, plné nádherných a neobyčejných květů, stromů a jedinečných ptáků a divokých zvířat.“ (Brandtová 2002, s. 77).

Povídka *Atala aneb Láska indiánské dvojice v pustinách* bývá řazena k romantickým dílům. (Brandtová 2002, s. 85; Moore 2005, s. 177–178; Обломиевский 1947, s. 19–42; Roulin 2016, s. 53; Hanzal 1987, s. 84; Hanuš 1902, s. 649)

3.1 BIOGRAFICKÉ POZADÍ VZNIKU TEXTU

Olga Brandtová se domnívá, že se Chateaubriand při volbě prostředí pro svou povídku inspiroval zážitky z cesty do Severní Ameriky, Rousseauovým mýtem o „ušlechtilém“ divochovi i některými názory Bernardina de Saint-Pierre. (Brandtová 2002, s. 85) O inspiraci Saint-Pierrem, konkrétně jeho románem „Pavel a Virginie“ (Paul et Virginie 1788), umístěným do exotické přírody, se zmiňuje také Vladimír Brett. Brett se domnívá, že Chateaubriand čerpal při popisech americké přírody nejen z vlastních zkušeností, ale také z mnoha cestopisů svých předchůdců. Ve vyprávění starého Šakty Brett navíc spatřuje jakousi „autorovu svěživotopisnou zповěď.“ (Brett 1973, s. 14)

Mezi hlavní důvody Chateaubriandovy cesty do Ameriky patří: 1. „touha vzdálit se daleko světu, který se ocitl na křižovatce, nutí k jednoznačné volbě a neumožňuje zůstat ‚nad stranami‘.“ (Hrbata, Procházka 2005, s. 84) 2. „literární projekt“ (Hrbata, Procházka 2005, s. 84) – Chateaubriand toužil napsat eposej o přírodním člověku. Aby jej však mohl náležitě a pravdivě popsat, potřeboval nejdříve poznat jeho zvyky a kulturu. 3. „objevitelský cíl“

(Hrbata, Procházka 2005, s. 85) – motivací k cestě mu byla i touha objevit severozápadní námořní cestu mezi Hudsonovým zálivem a Pacifikem. Cesta do Ameriky se stala zdrojem inspirace pro Chateaubriandovu následující literární činnost. K jeho nejslavnějším „americkým“ textům můžeme zařadit cestopis *Cesta do Ameriky (Voyage en Amérique 1827)*, povídky *Atala (Atala ou les Amours de Deux Sauvages dans le Désert 1801)* a *René (René 1802)*, nebo rozsáhlou epopéj v próze o kmeni amerických *Načezů (Les Natchez 1826)*. (Hrbata, Procházka 2005, s. 85)

Chateaubriandovo setkání s „novým světem“, trvající od dubna 1791 do ledna 1792, jím otřásl a ovlivnilo nejen jeho následující tvorbu, ale také život. Chateaubriand při své cestě po Americe navštívil i velká města, většinu času ale strávil v divočině. Severozápadní námořní cestu se mu najít nepodařilo, zato objevil panenskou, úžas vzbuzující přírodu, domov téměř vymřelých, vykořeněných, osadníky a obchodníky zkorumpovaných amerických indiánů, zničených ušlechtilých divochů. (Moore 2005, s. 184)

3.2 PRVNÍ ZMÍNKY V ČESKÉM PROSTŘEDÍ

Jelikož v bakalářské práci nepracuji s francouzským originálem *Ataly*, ale s jejím českým překladem z roku 1973 (přeložil Oskar Reindl, předmluvou opatřil Vladimír Brett), považuji za vhodné se zmínit o Josefu Jungmannovi. Právě Jungmann zprostředkoval jako první svým překladem *Atalu* a její umělecké kvality českému literárnímu prostředí.

Chateaubriand svým novátorstvím ovlivnil nejen vývoj literatury francouzské, ale díky četným překladům se jeho vliv rozšířil i do zahraničí. Chateaubriandovo dílo (zvláště *Atala*) sehrálo důležitou roli při formování české literatury 19. století, a to především díky překladatelskému umění Josefa Jungmanna. Jungmann, „veliký obnovitel jazyka,“ (Zelený 1881, s. 36) byl Chateaubriandovým vrstevníkem (Haman 2010, s. 64). Narodil se 16. července 1777, o devět let později než Chateaubriand a zemřel 14. listopadu roku 1847, tedy zhruba osm měsíců před Chateaubriandem.

O Jungmannově nepopiratelném přínosu pro vývoj českého jazyka a literatury se zmiňuje Jiří Marek, který vyzdvihuje především jeho překlady, jimiž se podle Marka podílel na utváření nového jazyka. Marek ve své publikaci *Josef Jungmann* z roku 1947 dále píše, že právě překlad *Ataly* se se stal první Jungmannovou tištěnou prací, a že jím tak „zahajuje svůj oficiální vstup do literatury.“ (Marek 1947, s. 13–14) Vzhledem k náročnosti překládaných děl je však jeho původní tvorba minimální. (Lehár 2008, s. 182) Jungmann se pod překlad nepodepsal, nicméně jeho autorství nezůstalo dlouho utajeno. (Zelený 1881, s. 34)

Josef Hanuš pokládá Jungmanna za předchůdce české romantiky. O Jungmannovu přínosu během jejího formování píše: „V poesii razil jí cestu epochálním přeložením Chateaubriandovy *Ataly*, prvního romantického díla, předcházejícího vlastní romantiku francouzskou, a Miltonova *Ztraceného Ráje*.“ (Hanuš 1902, s. 649) Romantickou povahou Jungmannova překladu *Ataly* se ve své studii z roku 2013 zabýval Dalibor Tureček, který uvádí, že „překlad byl již k roku 1805 mimořádně výraznou manifestací literární romantiky a představoval nepřehlédnutelnou (a nepřehlédnutou) latenci velmi komplexní povahy.“ (Tureček 2013, s. 17)

O *Atale* se Jungmann dozvěděl v říjnu roku 1803 prostřednictvím jenského časopisu „*Allgemeine Literaturzeitung*“ (Kvapil 1958, s. 447–448). V té době se plně věnoval překladu *Ztraceného ráje* anglického básníka Johna Milтона, na němž pracoval od roku 1800, a který byl vytištěn v roce 1811, šest let po vydání *Ataly*. (Ryšavá 1998, s. 7)

Josef Jungmann velmi oceňoval Chateaubriandův význam pro tehdejší literární vývoj. Podle Jana Jakubce svědčí Jungmannův výběr *Ataly* o jeho „pružnosti duševní, o jeho smyslu pro moderní literaturu světovou a pro umění vůbec.“ (Jakubec 1902, s. 551) Emanuel Chalupný komentuje Jungmannovu volbu této Chateaubriandovy povídky následovně: „Z *Ataly* vanul na Jungmanna dech příbuzný *Ztracenému ráji*, a to je hlavním důvodem, že hned po onom eposu chopil se této povídky.“ (Chalupný 1912, s. 22) Dle Chalupného Jungmanna na *Atale* přitahovalo Chateaubriandovo mistrovské líčení vzdálené přírody, kritika společnosti i cituplné vyprávění indiánského náčelníka Šakty. Chateaubriand v *Atale* oslavuje krásu křesťanství, zároveň ale zavrhuje a silně kritizuje náboženský fanatismus, jenž v povídce vyústil až ve zbytečnou smrt mladé indiánské dívky. I tento rozměr *Ataly* Jungmanna zaujal. Spatřoval v ní dílo, které odmítá strohý racionalismus, ale zároveň vyzdvihuje jeho nejlepší výdobytek – náboženskou svobodu. (Chalupný 1912, s. 21–24)

Obsah povídky však nebyl jediným důvodem, proč si ji Jungmann vybral. Velmi na něj zapůsobila formální stránka díla. (Haman 2002, s. 41) Jan Lehár o Jungmannově motivaci k volbě textů uvádí: „Výběrem děl manifestoval, že jeho ‚nová‘ čeština je schopná zvládnout nejvyšší slovesné výkony světové kultury, a zároveň výběrem autorů i témat naznačoval, kam se má český duchovní život orientovat.“ (Lehár 2008, s. 182) V této spojitosti se Lehár zmiňuje především o překladech Chateaubriandovy *Ataly* (1805), Miltonova *Ztraceného ráje* (1811) a Goethova eposu *Heřman a Dorota* (otištěn až v roce 1841). (Lehár 2008, s. 182)

Jungmannův zájem si *Atala* získala nejen svou uměleckou stránkou, ale také Chateaubriandovým novátorským přístupem, který chtěl české obrozenecké společnosti zprostředkovat. Aleš Haman zastává názor, že se Jungmann snažil svým překladem „podnítit rozvoj a vznik specifické stylové vrstvy češtiny s básnickou funkcí,“ (Haman 2002, s. 41) a dodává, že Jungmannovým primární cílem nebylo dokázat, že je čeština schopná přeložit dílo tak náročné jako je *Atala*, jako spíše snaha konkurovat originálu výrazovým bohatstvím jeho mateřského jazyka. (Haman 2002, s. 41)

Podle Brandtové splňoval Jungmannův překlad *Ataly* nejen jazykové záměry první fáze národního obrození, ale také cíle edukační, neboť umožnil českému čtenáři seznámit se s „novým světem“. *Atala* byla totiž prvním textem z amerického prostředí v české literatuře. (Brandtová 2002, s. 87) Kromě exotického prostředí Severní Ameriky představil Jungmann české společnosti také idealizovaný obraz amerických indiánů. (Faktorová 2008, s. 287) O důležitosti Jungmannova překladu je přesvědčen také Aleš Pohorský, který zdůrazňuje, že právě díky Jungmannově *Atale* rezonovalo Chateaubriandovo dílo v české společnosti s takovou razancí. (Pohorský 2012, s. 52)

Překlad *Ataly* vznikl pouhé čtyři roky po vydání originálu, v roce 1805. (Haman 2010, s. 64). Ve stejném roce vyšla *Atala* ve Francii již po dvanácté, přičemž text dvanáctého vydání „je brán za základ všech vydání pozdějších i dnešních.“ (Kvapil 1958, s. 448) Jungmann pracoval s 5. vydáním z roku 1803. Josef Kvapil se na základě textové analýzy domnívá, že Jungmann překládal podle drážďanského patisku z roku 1801 (Kvapil 1958, s. 449), a že si vypomáhal také německým Cramerovým překladem vydaným v Lipsku v roce 1802. „Jungmann kombinuje znění originálu, který zůstává pro něj textem základním, se zněním německého Cramerova překladu.“ (Kvapil 1958, s. 465) Kvapil zde poukazuje na skutečnost, že Jungmann někdy i v rámci jednoho slovního spojení využil jeden výraz z originálu a druhý z Cramerova překladu. (Kvapil 1958, s. 465)

Přeložit Chateaubriandovu povídku byl nelehký úkol, uvážíme-li, že se Jungmann snažil vyjádřit „Chateaubriandovu vypočítavě vzrušenou řeč, plnou dojmových vibrací a psychologického napětí,“ (Kvapil 1958, s. 458–459) jazykem ne ještě plně vytříbeným a ve srovnání s francouzštinou výrazově chudším. Během překladu si Jungmann musel poradit s nedostatkem vhodných ekvivalentů. V těchto případech se uchýlil k tvorbě nových slov, přejímání z jiných slovanských jazyků či oživení některých slov staročeských. Exotismy a slova vázaná na americké či indiánské prostředí, Jungmann nepřekládal. (Hanuš 1902,

s. 553–554) Z těchto důvodů k překladu připojil slovníček nesrozumitelných či cizích slov v němž vysvětlil „každé pozatmělejší slovo“ (Jungmann 1958, s. 10). Eva Ryšavá o Jungmannově tvorbě neologismů a jeho postupu při přejímání výrazů z ostatních slovanských jazyků píše: „Činil to s takovým jazykovým citem, že mnoho těchto slov se ujalo a přešlo do běžné slovní zásoby.“ (Ryšavá 1998, s. 7) Ryšavá uvádí i konkrétní případy: „příroda, touha, obvod, divoch, střed, ohromný, látka, pleť atd.“ (Ryšavá 1998, s. 7)

Při překládání *Ataly* Jungmann provedl také několik velmi výrazných změn v rovině tematické, čímž pozměnil obsah díla. „Na řadě míst vynechával náboženské citové výlevy, zjednodušoval je a upravoval ve smyslu střízlivého náboženského smýšlení.“ (Haman 2010, s. 64) Hlavní důvodem těchto úprav byla ideová výstavba originálu. Jungmann se neostýchal text na mnoha místech upravit, některé pasáže dokonce vynechal úplně. Vladimír Brett v předmluvě k vydání *Ataly* a *Reného* z roku 1973 poznamenal, že Jungmann „text francouzského originálu ve svém českém překladu pozměnil, ‚retušoval‘, ideově tak, že extatický mysticismus *Ataly* odstraňoval v duchu svého voltairiánského racionalismu, nerozpakoval se ledacos vynechat, upravovat popisy, ale dokonce i významovou stavbu příběhu, takže české vydání *Ataly* v Jungmannově zpracování není totožné s Chateaubriandovým originálem.“ (Brett 1973, s. 17) Brett k Jungmannovu překladu dodává: „Chateaubriandovi čeští současníci četli tedy jinou *Atalu* než francouzští; Jungmannova *Atala* má leckdy dokonce i proticírkevní tendenci a je někdy i tematicky odlišná. Chateaubriandovo znění přetlumočil teprve r. 1899 Jindřich Vodák.“ (Brett 1973, s. 17)

K Jungmannovým úpravám originálu se vyjádřil také Josef Kvapil. Všimá si například toho, jak Jungmann redukoval katolické obřady, ačkoliv indiánské ponechal beze změny, nebo jak odstranil mariánskou úctou a obdiv k misionářské činnosti. „Tak Aubry se u něho pod širým nebem s osadníky pouze modlí, aniž by sloužil mši, *Atale* neposkytuje při ‚křesťanské smrti‘ útěchu, že se stane nevěstou Kristovou, ani útěchu posledního pomazání. U něho také ostatky Aubryho a *Ataliny* pod kříž nepřenesli andělé, nýbrž osadníci.“ (Kvapil 1958, s. 452)

Atala vynesla Chateaubriandovi obrovskou popularitu, díky čemuž byla přeložena do mnoha jazyků. Chateaubriand o většině těchto překladů věděl. Jako důkaz nám mohou sloužit jeho *Paměti ze záhrobí* (*Mémoires d'outre-tombe*, vydáno 1848–1850) do nichž si informace o těchto překladech zapsal. Jelikož se ale o českém překladu nikde nezmiňuje, nabízí se jiné vysvětlení. „Buď mu byla zpráva o českém vydání zatajena, anebo se o něm Chateaubriand

prostě nedozvěděl, jako se pravděpodobně Jungmann nedozvěděl o návštěvě spisovatele, jehož dílo přeložil.“ (Pohorský 2011, s. 26)

3.3 STRUČNÝ OBSAH

Úvod Ataly se odehrává v první čtvrtině 18. století. Chateaubriand svou básnickou prózu začíná barvitým popisem flory a fauny americké Louisiany, kterou obyvatelé Spojených Států nazývali Nový ráj. Následuje popis řeky Mississippi, domorodými kmeny nazývané „Mesšasebe.“ (Chateaubriand 1973, s. 33) Chateaubriandův obdiv k americké přírodě je patrný i ve volbě jazykových prostředků, užitých k popisu krajiny. Řeky, hory i planiny jsou popisovány jako velkolepé, nesmírné až bezmezné. Dále autor vykresluje život místních indiánů, Natšezů, v čele se starým Šaktou, o němž se dozvídáme, že poznal i civilizovaný svět, a to konkrétně Francii. Z Francie si odvezl mnoho vzpomínek, byl nespravedlivě uvězněn a poslán na práci v Marseilských galejích, poté byl osvobozen a představen králi Ludvíku XIV., seznámil se s francouzskou kulturou i vzdělanci té doby. Časem se mu podařilo vrátit zpět do Ameriky, ale ve stáří oslepl. Šakta měl k Francouzům i přes těžkosti, které mu způsobili, kladný vztah. Když v roce 1725 přijel do Louisiany mladý Francouz René a požádal Šaktu, aby se mohl přidat ke kmeni Natšezů, přijal ho Šakta jako vlastního syna. René pak pojal za manželku indiánku Selytu a zůstal u kmenem Natšezů. Jednou při lovu bobrů požádal Šaktu, aby mu vyprávěl o své minulosti. Stařec souhlasil a začal vyprávět. V této chvíli se mění způsob vyprávění, z er-formy se stává ich-forma a vypravěčem je sám Šakta.

Následuje první část Vypravování – Lovci. V této části se dozvídáme o původu Šakty. Šakta byl synem náčelníka Natšezů Utalissiho, který spolu se Španěly vytáhl do boje proti zneprátelenému kmeni Myskogilguů. Náčelník byl zabit a Šakta, ve snaze zachránit svého otce, utrpěl zranění. Myskogilguové Šaktu odvěkli do Svatého Augustina, města založeného Španěly. Zde mu hrozilo další nebezpečí – odsun na nucené práce do mexických dolů. Ve vesnici si jej naštěstí všiml starý Lopez a nabídl mu azyl ve svém domě. Lopez začal mladíka vyučovat různým věcem, mimo jiné i křesťanské víře. Šakta odmítl uctívat křesťanského Boha, raději si ponechal víru svých předků. Čas plynul a Šakta si čím dál tím více uvědomoval, že nedokáže žít ve městě. Postrádal nekonečné lesy, horskou divočinu i indiánský způsob života. Touha vrátit se do pustin byla silnější než bezpečí, které mu poskytoval Lopezův dům. Oznámil tedy Lopezovi, že se chce vrátit ke svému kmeni. Lopez se mu toto rozhodnutí snažil nejdříve vymluvit, nakonec mu však dal své požehnání. Šakta

se vydal na cestu, ale místo shledání se svým kmenem upadl do zajetí bojovníkům z kmene Myskogilgů, kteří ho odvedli do vesnice, v níž čekal na den své popravy. Mezitím pozoroval vesničany a obdivoval kulturu a způsob života svých nepřátel. Jednoho večera se k němu přiblížila mladá žena. Šakta byl okamžitě okouzlen její krásou. Žena Šaktovi prozradila, že se jmenuje Atala, a že je nejen dcerou náčelníka Myskogilgů, ale také křesťankou po své matce. Od té doby s ním přicházela každé noci rozmlouvat. Jednoho večera však přišla s jiným úmyslem. Nejdříve odlákala bojovníka, střežícího vězně, poté rozvázala jeho pouta a vyzvala ho k útěku. V té době ji ale už Šakta miloval, a tak bez ní odmítl odejít. Ze strachu o Šaktův život s ním Atala nakonec utekla. Cestou z vesnice spatřili pouze mladého muže, kráčejícího ke své milence a matku, oplakávající u hrobu své mrtvé dítěte. Když se náčelník Myskogilgů dozvěděl o jejich útěku, okamžitě za nimi vyslal bojovníky. Myskogilgové našli Atalu s Šaktou a přivedli je zpět do vesnice. Krátce na to začaly přípravy na Šaktovu popravu, měl být upálen. I přes zvýšenou stráž se Atale opět podařilo Šaktu osvobodit, a znovu, tentokrát úspěšně, spolu uprchli. Nicméně brzy zjistili, že sešli z cesty, všude kolem nich se rozprostírala jen pustina. Láska milenců každým dnem rostla, přesto se Atala stávala pro Šaktu více a více nepochopitelnou a vzdálenou. Nedokázal pochopit, jak jej může milovat a současně neustále odmítat. Jednoho večera je přepadla strašlivá bouře, během níž svěřila Atala Šaktovi své tajemství. Prozradila mu, že je dcerou Španěla jménem Lopez, Šakta Atale na oplátku sdělil, že právě Lopez je oním dobrodincem, který ho vychovával ve Svatém Augustinu. Během bouře našel Atalu s Šaktou otec Aubry, starý francouzský misionář, a přijal je k sobě do svého přístřeší.

V další kapitole s názvem Rolníci přivedl misionář unavenou dvojici do bezpečí své skromné jeskyně, kde mu Atala vyprávěla celý jejich příběh. Otec Aubry, dojatý příběhem mladých milenců, nabídl Atale útočiště v misionářské vesnici, kterou spravuje, a Šaktovi, že jej vyučí křesťanství, aby si mohl Atalu vzít. Dalšího rána se Šakta spolu s duchovním vydali navštívit Aubryho misii. Atala zůstala odpočívat v jeskyni. Šakta se ve vesnici seznámil s křesťanskými obřady. Poklidný život místních obyvatel, které Aubry naučil rolničt, jej nadchl. Sám si začal představovat šťastnou budoucnost v podobné vesnici po boku Ataly.

Obsah třetí části vypravování předpovídá již její název – Zlá sudba. Na zpáteční cestě z vesnice Šaktu překvapilo a rozrušilo, že jim Atala nevyšla vstříc. Když vstoupili dovnitř, našli bledou Atalu na lůžku. Otec Aubry se nejdříve domníval, že se jedná o horečku z vyčerpání. Atala jim ale sama přiznala, že si vzala jed a zanedlouho zemře. Sebevraždu pokládala za jediné řešení své situace. Bála se, že poruší slib daný své zesnulé matce, která

ji při narození zasvětila Bohu. Když její matka umírala, donutila Atalu odpřisáhnout, že zůstane navždy pannou. Zároveň ji varovala výhrůžkou, že poruší-li někdy svůj slib, uvrhne duši své matky do věčných muk a ji samotnou bude pronásledovat matčina kletba. Zděšená a zaskočená, slíbila Atala vše, o co jí matka požádala. Jediným svědkem tohoto slibu byl misionář, který dal Atale škapulíř na připomínku jejího závazku. Zpočátku Atalu slib netrápil, žádného bojovníka ze svého kmene totiž nepovažovala za hodného stát se jejím mužem. Plnou tíží svého slibu pocítila až ve chvíli, kdy poznala Šaktu. Atala se do Šakty hluboce zamilovala. Aubryho nabídka, že Šaktu vyučí křesťanské víře, aby si ji mohl vzít, ji vyděsila, neboť by již nedokázala vzdorovat vášni, která ji vnitřně spalovala. Aby neohrozila spásu své matky, uchýlila se k extrémnímu řešení – vzala si jed. Když to Šakta uslyšel, začal v záchvatu hněvu zatracovat křesťanství i Boha, jehož označil za viníka Ataliny blížící se smrti. Až otec Aubry umírnil jeho zlobu. Misionář Atale vysvětlil, že neporozuměla správně křesťanství. Nejen že od ní její matka neměla právo žádat takový slib, ale biskupem mohla být svého slibu zproštěna. Sebevražda tak byla v konečném důsledku horším rozhodnutím než porušení slibu. Aubry přesto Atale dodává odvalu a naději, jelikož nevěděla, že může vzít svůj slib zpátky, ani že nemá právo ukončit svůj život. V misionářových očích byly její úmysly čisté. Ani tváří v tvář smrti Atala nelitovala své lásky k Šaktovi.

Poslední část vypravování Chateaubriand nazval Pohřeb. Šakta s Aubrym v ní pochovali mrtvé tělo Ataly, poté se jejich cesty rozešly a Šakta se vydal zpátky ke svému kmeni.

V doslovu se setkáváme s postavou Evropana, který si od Indiánů vyslechl Šaktův příběh. Mladý cestovatel toužil zjistit, jak se vyvíjela misie otce Aubryho. Vydal se proto na cestu podél břehu Mississippi, během níž potkal mladou matku, oplakávající své mrtvé dítě. Žena patřila ke zbytku kmene Natšezů, zmasakrovaného Francouzskými kolonizátory. Evropané zabrali jejich půdu, a tak se Natšezové vydali na pochod pustinou, v naději, že naleznou nový domov. Žena byla vnučka Reného, který padl v bitvě s Francouzi po boku Šakty, který se na stáří obrátil na křesťanskou víru. Aubry byl spolu se svými ovečkami upálen kmenem Šerokézů, z nichž se ale někteří, dojati příkladem otce Aubryho, stali křesťany. Natšezové si s sebou na cestu nevzali víc než jen kosti svých příbuzných a pozůstatky Ataly a otce Aubryho, zabalené do zvířecích kůží.

4 ATALA A KAVKAZSKÝ ZAJATEC: SROVNÁNÍ

Tato kapitola je věnována srovnání *Kavkazského zajatce* Alexandra Sergejeviče Puškina a *Ataly* Françoise René de Chateaubrianda, přičemž největší důraz bude kladen na porovnání ženských protagonistek – Ataly a Čerkesky.

Kavkazský zajatec bývá označován jako poéma, *Atala* jako báseň v próze, básnická próza či povídka. Oba texty v sobě kloubí prvky lyriky i epiky. *Atala* je rozdělena na úvod, vypravování a doslov. Vypravování je tvořeno čtyřmi kapitolami pojmenovanými: Lovci, Rolníci, Zlá sudba, a Pohřeb. *Kavkazský zajatec* se skládá ze dvou částí, epilogu a čerkeské písně, kterou Puškin zařadil do druhé části.

4.1 VZNIK ATALY A KAVKAZSKÉHO ZAJATCE

Atala i *Kavkazský zajatec* vznikli na pozadí převratných společenských a historických změn, jichž byli Puškin i Chateaubriand svědky. Oba autoři měli šlechtický původ a konzervativní výchovu, přesto sympatizovali s revolučními myšlenkami a nebáli se tyto své protirežimní názory zakomponovat i do svých děl, v důsledku čehož upadli v nemilost vládnoucího aparátu.

Puškin i Chateaubriand tvořili na předělu dvou epoch, v době doznívání vlivu přetrvávajícího klasicismu a nastupujícího romantismu. *Atala* i *Kavkazský zajatec* zapůsobili ve svém literárním prostředí novým dojmem. Obě díla vzbudila nadšené ohlasy a vynesla svým autorům veliké uznání a popularitu.

Kavkazský zajatec byl dokončen roku 1821, v samostatném vydání vyšel o rok později. Puškin svou první romantickou poému dokončil ve věku pouhých 21 let, během svého jižního vyhnanství. Důležitým rysem Puškinovy tvorby v tomto období je jeho příklon k romantismu. *Atala aneb Láska indiánské dvojice v pustinách* vyšla v roce 1801, o celých dvacet let dříve než *Kavkazský zajatec*. Chateaubriandovi bylo v té době 33 let. Jeho básnická próza bývá považována za jedno z prvních děl francouzského romantismu.

4.2 ČASOPROSTOR

Společným rysem obou textů je jejich umístění do divoké, evropskou civilizací nezkažené přírody obývané domorodými kmeny. *Atala* je zasazena do exotického prostředí severoamerických indiánů, prostor v *Kavkazském zajatci* napovídá již jeho název. Zatímco v *Atale* postavy putují a procházejí různá prostředí (savana, město, indiánská vesnice, pustina,

lesy), v *Kavkazském zajatci* probíhá většina děje na území čerkeské vesnice. Chateaubriandův příběh se také odehrává v širším časovém rozmezí než *Kavkazský zajatec*. Úvod začíná roku 1725 příjezdem mladého Francouze Reného do americké Louisiany. René se přidává ke kmeni Natšezů, jehož náčelník Šakta mu vypráví o svém životě. Díky retrospektivním pasážím se seznamujeme s milostným příběhem indiánské dvojice. Poslední část, označená jako doslov, popisuje události po bitvě, v níž zemřeli René i Šakta a osud zbylých příslušníků kmene Natšezů. Děj poémy se odehrává v počátcích anexe Kavkazu Ruským impériem. V epilogu Puškin opěvuje vítězství ruské armády nad Čerkesy. (Blagoj 1953, s. 198)

4.3 MOTIVY

Tato kapitola je zaměřena na rozbor motivů, vyskytujících se v jednom, nebo v obou textech.

4.3.1 PŘÍRODA

K ústředním motivům obou děl můžeme zařadit přírodu. Nové literární cítění si již nelibovalo v bezpečné, vyumělkované a dokonale upravené přírodě. „Romantický cit pro přírodu vzniká z odporu ke všemu uspořádanému, řízenému a civilizovanému.“ (Fischer, Grebeníčková 1966, s. 196) Příroda byla chápána jako jednotná a nezkažená a byla stavěna do protikladu s rozvrácenou společností. Návrat k přírodě se stal společenskou revoltou proti aristokratickému prostředí plnému přetvářky. Prožitek revoluce přispěl k novému chápání přírody jako bouřlivé a divoké síly zmítané soubojem protikladů. (Fischer, Grebeníčková 1966, s. 196)

Velkou část textu v *Kavkazském zajatci* věnoval Puškin líčení Kavkazu. Snažil se o přesné vyobrazení jeho majestátních scenérií. «Описания в пушкинской поэме представляют собой своего рода кавказский дневник.» (Blagoj 1953, s. 196) Kavkaz byl zmítán ustavičnými boji, nikdy však neztratil bojovnost a divokou svobodu, tím Puškina fascinoval. Kavkazské hory znaly utrpení války, ale ne otroctví, alespoň dle představ, které Puškin získal v době svých studií v Petrohradu. (Lotman 1987, s. 67) Věřohodnosti Puškinových přírodních scenérií si všímá také Fridman: «До Пушкина в русской поэзии не было такого верного, яркого и художественного изображения Кавказа, хотя Пушкин в 1820 году был на Кавказе очень недолго, всего два месяца.» (Fridman 1980, s. 63)

U Chateaubrianda je krajina popsána také velmi detailně, ne však s takovou přesností. Chateaubriand během své pětiměsíční cesty po Severní Americe nenavštívil všechna místa, která se v jeho dílech objevují. Nespatřil například povodí řeky Mississippi, v jehož okolí se odehrává většina děje *Ataly*. Při popisech vycházel z dobových cestopisů a vlastních

cestovatelských zkušeností. Přestože popisoval neexistující scenérie, okouznil evropské čtenáře neznalé americké flory a fauny. (Lagarde, Michard 2008, s. 32)

Příroda v *Atale* zaujímá roli útočiště, v němž se mohou prchající milenci ukrýt před hrozícím trestem. Vysvobození je ale pouze dočasné a nepřináší trvalé uspokojení. Pustina se může rychle změnit v bludiště. (Hrbata, Procházka 2005, s. 51) O tom se mladá dvojice přesvědčila velmi brzy, sotva opustili vesnici, ztratili se v lesích. „Ale záhy jsme si museli volky nevolky přiznat, že jsme se mým osvobozením dostali do velmi svízelného, takřka beznadějného postavení. Vždyť před námi se rozkládala jen a jen pustina se svými nekonečnými samotami. Jaký mohl být náš konec, když jsme se, neznalí života v lesích, uchýlili ze správné cesty a bloudili jen tak nazdařbůh?“ (Chateaubriand 1973, s. 61) Příroda v *Atale* nevystupuje jen jako bezpečné místo, nebo bludiště, stává se také divokou a nebezpečnou silou. «Она рисуется силой, направленной против человека, против его надежд и желаний. Она готова погубить и уничтожить Шактаса и Аталу.» (Oblomijevskij 1947, s. 30)

Příroda přestává být jen nezúčastněným okolím. Je silně spjata s člověkem, stojí v protikladu, nebo v harmonii k jeho vnitřnímu světu. Jako příklad protikladného postoje k prožívání člověka můžeme uvést scénu, v níž Atala osvobodila Šaktu a následně společně uprchli do pustiny. Postavy prožívaly vzrušení a strach, okolní krajina byla ale naprosto klidná. „Uchopil jsem dceru Simaghanovu a zamířil s ní k úpatí pahorků, jež se zařezávala svými výběžky do savany a vytvářely v ní zelenavé zátoky. Všude kolem vládl klid a mír, celá příroda dýchala velebnou zádumčivostí.“ (Chateaubriand 1973, s. 47) Ve vrcholné scéně *Kavkazského zajatce*, v níž se Čerkeska utopila v řece, byla noční krajina tichým a klidným svědkem této události. «Всё мертво... на берегах уснувших лишь ветра слышен легкой звук, и при луне в водах плеснувших струистый исчезает круг.» (Puškin 1977, s. 100) Čerkesčín život vyhasl, ale nad horami vyšlo slunce, vše se začalo probouzet a vítat nový den. «Редел на небе мрак глубокий, ложился день на темный дол, взошла заря.» (Puškin 1977, s. 100)

Jindy příroda zastává funkci „zrcadla“, odrážejícího vnitřní svět postav. Při druhém útěku Ataly s Šaktou je v lese zastihla silná bouře. Okolní běsnění odráželo vypjaté pocity milenců. „Naslouchali jsme řádění rozběsněných živlů, když jsem vtom ucítil, jak mi na prsa skanula Atalina slza.“ (Chateaubriand 1973, s. 68) Celá scéna následně vygradovala zjištěním, že je Španěl Lopez, Šaktův dobrodinec, biologickým otcem Ataly. Dvojici k sobě svazovalo zvláštní pouto. „S očima upřenýma k nebi, v záři blesků, svíral jsem svou nastávající

manželku v objetí uprostřed rozkacených živlů a před zraky Věčného. Hrůzná nádhera svatebního obřadu byla hodna našeho utrpení a naší nesmírné lásky.“ (Chateaubriand 1973, s. 70–71) I Puškin zasadil do své poémy scénu divoké bouře. Hrdina poémy jen seděl a vše tiše pozoroval. «А пленник, с горной вышины, один, за тучей громовою, возврата солнечного ждал, недосыгаемый грозой, и бури немощному вою с какой-то радостью внимал.» (Puškin 1977, s. 88)

Kromě bouře najdeme v obou textech také motiv řeky. V *Kavkazském zajatci* v ní Čerkeska ukončila svůj život. «Вдруг волны глухо зашумели, и слышен отдаленный стон... На дикой брег выходит он, глядит назад, берега яснели и, онененные, белели.» (Puškin 1977, s. 100) V *Atale* pomohla řeka milencům dostat se do bezpečí, když se plavili, nezůstaly po nich stopy a bojovníci z kmene Myskogilgů je nemohli vypátrat.

4.3.2 ODCIZENÍ

Každá z postav prožívá určitým způsobem odcizení. Puškin vykresluje protagonistu poémy jako „odpadlíka světa“, jehož srdce ochladlo a stalo se lhostejným. Z popisů jeho minulosti víme, že před cestou na Kavkaz vyhledával společnost, měl rád poezii a nebál se zúčastnit duelu. «Любил он прежде игры славы и жаждой гибели горел. Невольник чести беспощадной, вблизи видал он свой конец, на поединках твердый, хладный, встречая гибельный свинец.» (Puškin 1977, s. 91) Odcizení prožil i ve chvíli, kdy jej zradili přátelé: «В сердцах друзей нашед измену,» (Puškin 1977, s. 85) Hrdina *Kavkazského zajatce* za sebou spálil všechny mosty a odjel na Kavkaz. Když byl zajat, marně čekal na záchranu, nikdo jej nehledal, žádný přítel se ho nepokusil zachránit.

Odcizení prožíval také Šakta, který byl násilně odloučen od svého kmene. Ve španělské vesnici mu nic nechybělo, Lopez mu obstaral jídlo i přístřeší. Šakta se ale narodil jako „dítě přírody“. Pravidla evropské společnosti mu byla cizí, svazovala ho a on se jim nedokázal přizpůsobit. „Nemoha odolat déle touze vrátit se do pustin, předstoupil jsem jednou zrána před Lopeze oblečen ve svůj indiánský šat; v jedné ruce jsem držel svůj luk a šípy a ve druhé svůj evropský oblek. Vrátil jsem jej svému šlechtnému pěstounu...“ (Chateaubriand 1973, s. 40)

Ani ženským postavám se prožitek odcizení nevyhnul. Čerkeska zachránila nepřítele, tento skutek znamenal ztrátu vlasti, rodiny i všeho, co znala. Podobně na tom byla i Atala, a to nejen ve chvíli, kdy zradila svůj kmen a utekla s nepřítelem, ale i v průběhu celého svého života. Ačkoli vyrůstala v indiánském kmene a znala jeho tradice, byla indiánkou jen napůl,

jejím biologickým otcem byl Španěl Lopez. Atala přijala náboženství své matky a svého otce a stala se křesťankou. Od ostatních Myskogilgů ji tedy oddělovala nejen její španělská krev, ale také odlišná víra.

4.3.3 VLAST

S motivem odcizení úzce souvisí také ztráta vlasti. Každá z postav se své vlasti v určitý moment buď vzdává, nebo je z ní násilím vytržena.

Hrdina poémy byl původem Rus, pocházel z civilizované společnosti, která ale neuspokojila jeho touhu po svobodě. Pro odchod na Kavkaz se rozhodl dobrovolně. Stal se vyhnanecem bez domova. «Отступник света, друг природы, покинул он родной предел и в край далекий полетел с веселым призраком свободы.» (Puškin 1977, s. 85) Lotman se domnívá, že „romantický hrdina je vždy na cestách, jeho světem je cesta. Za sebou nechal opuštěnou vlast, která se mu stala vězením. Všechna pouta s rodným krajem byla přervána; v lásce ho potkala zrada, v přátelství pomluvy.“ (Lotman 1987, s. 62) Čerkeska byla příslušnicí prostého národa čerkeských horalů, prapůvodních obyvatel Kavkazu. Svě vlastní se vzdala, aby zajistila svobodu milovanému muži. V *Kavkazském zajatci* dochází ke střetu dvou světů, „civilizovaného“ a původního, divokého.

Atala se podobně jako Čerkeska vzdala své vlasti i rodiny, aby zachránila život milému. Raději se stala vyhnanekyní, než aby viděla Šaktu zemřít. Šakta byl po prohrané bitvě odloučen od svého kmene. Z celého srdce se toužil vrátit ke své rodině. Během rozhovoru s Atalou melancholicky vzpomínal na předchozí život u Natšezů. „Můj otec měl rovněž pěknou chatrč a jeho srny se napájely vodou z tisíce bystřin. Ale já teď bloudím bez domova. Až se rozžehnám se světem, jediný přítel nepokryje mé tělo trsem trávy, aby je ochránil před dotěrným hmyzem. O mrtvého nebohého cizince neprojeví nikdo sebemenší zájem, nikdo po něm ani nevzdychne.““ (Chateaubriand 1973, s. 45)

4.3.4 TOUHA PO SVOBODĚ

Společným rysem *Ataly* a *Kavkazského zajatce* je také touha po svobodě. Všechny postavy touží po svobodě, žádné se jí ale v plné míře nedostává. Čerkeska, Atala, Šakta i protagonista *Kavkazského zajatce*, všichni byli určitým způsobem vězni. V případě mužských protagonistů se jednalo především o fyzické uvěznění. Ženské hrdinky svazovaly především pravidla jejich společnosti, v případě Ataly navíc i asketický slib.

Jurij Mann v *Поэтике русского романтизма* rozlišuje u poémy *Kavkazský zajatec* dva významy pojmu svoboda, které jsou podle něj vzájemně provázány. Jako příklad prvního

uvádí hrdinovo vysvobození z čerkeského zajetí a jeho návrat do rodné vlasti, u druhého hovoří o svobodě jako o ideálním stavu, po kterém protagonista toužil ještě před svou cestou na Kavkaz. (Mann 1976, s. 47) Pro protagonistu *Kavkazského zajatce* byla svoboda ještě před jeho Kavkazským dobrodružstvím vysněným ideálem. Společnost ho zklamala, přátelé zradili, trápily ho pomluvy a nešťastná láska. V naději, že nalezne svobodu odjel bojovat na Kavkaz. «Свобода! Он одной тебя еще искал в пустынном мире. Страстями чувства истребя, охолодев к мечтам и к лире, с волнением песни он внимал, и с верой, пламенной мольбой, твой гордый идол обнимал.» (Puškin 1977, s. 85) Na Kavkazu byl přemožen Čerkesem, který ho odvedl do své vesnice. Pro jeho mládí se ho Čerkesové rozhodli ušetřit, ponechali si ho však jako zajatce. Vězení pro něj bylo o to těžší, že byl spoután uprostřed divoké přírody. «Всё, всё сказал ужасный звук; затмилась перед ним природа. Прости, священная свобода! Он раб.» (Puškin 1977, s. 84)

Šakta byl uvězněn několikrát. Nejdříve ho zajal nepřátelský kmen Myskogilgů, poté se ho snažil obrátit na křesťanství a „poevropštit“ jeho dobrodinec Lopez. Po odchodu ze Svatého Augustina padl do zajetí nepřátelskému kmeni. Tentokrát se ovšem vzdal svobody dobrovolně, jelikož se zamiloval do náčelníkovy dcery Ataly. „Nebylo tomu dávno, co jsem neváhal opustit šlechetného Lopeze a vzdorovat všemu nebezpečství, jen abych byl svoboden. Teď stačil okamžik, aby pohled ženy změnil mé tužby, mé úmysly, mé myšlenky!“ (Chateaubriand 1973, s. 47–48) Šakta měl být upálen. Atala jej chtěla zachránit, a tak mu rozvázala pouta. Šakta bez ní ale odmítl odejít. „Uchopil jsem provaz, vložil jej dívce do ruky a snažil se ji přimět, aby sevřela ve štíhlých prstech má pouta.“ (Chateaubriand 1973, s. 45) Šakta se nechal dobrovolně svázat láskou ke své záchránkyni. Kromě nepřátelských kmenů ho zajali také Francouzi, kteří jej poslali na práci do Marseilleských galejí.

Atalu svazoval slib zachování panenské čistoty, který pod pohrůzkou kletby odpřísáhla u matčina smrtelného lůžka. Atala nespárovala žádného muže ze svého kmene hodným stát se jejím manželem. Pravou tíhu svého slibu pocítila až ve chvíli, kdy se zamilovala do Šakty a utekla s ním do pustiny, podněcující vášně mladých milenců. Snažila se tedy Šaktu přemluvit, aby se vrátil k Natšezům a ji zanechal v pustině. Šakta již věděl, že ho Atala miluje. Povzbuzen její láskou ji odmítl opustit. „A tak, když jsme se vraceli ze své krátké procházky savanou, vrhla se mi Atala několikrát marně k nohám s prosbou, abych ji opustil a prchl bez ní. Ve svém poblouznění byl jsem ochoten zachránit se jedině s ní a prohlásil jsem co nejrozhodněji, že nepůjde-li se mnou, nebudu váhat vrátit se do ležení a přivázat se tam

třeba sám ke stromu, kdyby se mě snad zdráhala znovu spoutat.“ (Chateaubriand 1973, s. 48) Atalu svazovaly stará přísaha, láska k Šaktovi a touha zachránit mu život.

Čerkesku svazovala pravidla její společnosti. Jako žena byla pouhým majetkem svého otce, nemohla o sobě sama rozhodovat. Její práva byla značně omezena, o její budoucnosti rozhodovali jiní. Otec s bratrem ji plánovali prodat jinému Čerkesovi. Proti tomu se Čerkeska hrdinsky postavila, byla rozhodnuta neustoupit, za žádnou cenu se nechtěla podvolit jejich plánu. Nevíme ovšem, zda byla připravena spáchat sebevraždu, nebo zabít Čerkesa, jemuž měla být prodána. «Я знаю жребий мне готовый: Меня отец и брат суровый немилому продать хотят в чужой аул ценою золота; но умолю отца и брата, не то – найду кинжал или яд.» (Puškin 1977, s. 93)

4.3.5 LÁSKA

Dalším společným motivem *Kavkazského zajatce* a *Ataly* je bezesporu láska. V obou dílech hrdinové prožívali vášnivou lásku, ani jeden milostný příběh se však nedočkal šťastného konce. Tato láska, v jednom případě neopětovaná, ve druhém nenaplněná, uvedla do pohybu celou řadu událostí, jež vyústily až tragickými sebevraždami ženských protagonistek.

Ladislava Lederbuchová zdůrazňuje, že romantická láska „nemůže být fyzicky naplněna.“ (Lederbuchová 2002, s. 287) Podle Lederbuchové je romantická láska vždy nešťastná, přičemž její tragičnost může být umocněna motivem smrti. (Lederbuchová 2002, s. 287) Maarten Doorman popisuje romantickou lásku jako splynutí dvou individuí, přičemž „romantická láska předpokládá úplné odevzdání.“ (Doorman 2008, s. 40) Právě ono dokonalé spojení se mělo stát východiskem ze samoty a odcizení, prostředkem ke znovuobjevení ztracené jednoty. Ernst Fischer ve své publikaci *Původ a podstata romantismu* píše, že „tato živoucí jednota milujících měla nad odcizením a roztržštěním vykouzlit a v objetí dvou lidí přivodit to, co ohlašovala, avšak neuskutečnila revoluce: jednotu lidského pokolení.“ (Fischer, Grebeníčková 1966, s. 183) K takovému sjednocení však v *Atale* ani *Kavkazském zajatci* nedošlo.

Protagonista *Kavkazského zajatce* prožil v rodné zemi bouřlivé mládí. «В Россию дальний путь ведет, в страну, где пламенную младость он гордо начал без забот; где первую познал он радость, где много милого любил, где обнял грозное страданье, где бурной жизнью погубил надежду, радость и желанье, и лучших дней воспоминанье в увядшем сердце заключил.» (Puškin 1977, s. 84) V důsledku milostného zklamání jeho srdce pohaslo a stalo se lhostejným k světským radostem. Muž nebyl schopen opětovat Čerkesčinu vášnivou

a upřímnou lásku. Jiří Honzík popisuje vztah hrdiny poémy s Čerkeskou jako tragédii „nenaplněného vztahu mezi egocentrickým, přílišnou sebereflexí ochromeným mužem a nesobecky planoucí, spontánní ženou.“ (Honzík, Parolek 1977, s. 110) Lotman při popisech Zajatce často využívá spojení „předčasná duševní staroba,“ (Lotman 1987, s. 62) jehož původ spatřuje buď v nesvobodě, vládnoucí v utečencově rodném kraji, nebo v neopětované lásce. V případě hrdiny poémy byla jeho „duševní staroba“ způsobena zraněním z nešťastné lásky. „Uprchlík ji vypudil ze srdce, to však pro lásku vyhaslo a on nedokáže citem reagovat na dětsky čistý svěží cit ‚divoké dívky‘.“ (Lotman 1987, s. 62–63) V *Kavkazském zajatci* se střetává upřímnost prožitku první lásky s netečným srdcem.

V případě Ataly a Šakty se jedná o lásku opětovanou, vášnivou, ale nenaplněnou. Šakta dlouho nechápal, proč jej Atala střídavě odmítá a svádí, byla pro něj záhadou. „Ustavičný rozpor mezi Atalinou láskou a jejím náboženstvím, přirozenost její něhy a cudnost jejích projevů, její hrdá povaha a nesmírná citlivost, ušlechtilost její duše v zásadních věcech, její nedůtklivost v malichernostech, to vše činilo mi z ní nepochopitelnou bytost.“ (Chateaubriand 1973, s. 64) Až později zjistil, že jej Atala milovala, stejně jako on miloval ji. Touha po vášni odlišovala podle Ernsta Fischera romantismus od předchozích historických epoch. „Pro romantiky ať pokrokové, ať reakční je vášně o sobě určitou jednotou.“ (Fischer, Grebeníčková 1966, s. 172) Šakta se plně oddal lásce, kterou k Atale cítil, byl ochoten pro ni zemřít. „Zapomněl jsem rázem na svou domovinu, na svou matku, na svou chatrč i na strašlivou smrt, jež mě očekávala, a stal se dokonale netečným ke všemu, co nesouviselo s Atalou!“ (Chateaubriand 1973, s. 48) Atalino srdce bylo zmitáno neustálým soubojem vášně a křesťanské cudnosti. „Nejednou jsem ji přistihl, že hledí na mne láskyplným pohledem, jež však hned nato obrátila k nebi v hluboké zádumčivosti.“ (Chateaubriand 1973, s. 63)

4.3.6 NÁBOŽENSTVÍ

Motiv náboženství se silně projevuje především v *Atale*, v *Kavkazském zajatci* se s ním v podstatě nesetkáváme. Chateaubriand se svou tvorbou pokoušel rehabilitovat vážnost křesťanství, které mu bylo zdrojem umělecké inspirace, křesťanství obhajoval z estetického hlediska, „křesťanství mluví k srdci, je pravdivé, protože je krásné.“ (Šrámek 2012, s. 240)

Křesťanství se stalo vítězným náboženstvím, protože dokázalo spojit „všechno protikladné, vzpurnost i rezignaci, individualismus a touhu po kolektivu, opuštěnost a očekávání spásy, a předalo tuto rozpornost budoucím věkům.“ (Fischer, Grebeníčková 1966, s. 15) V *Atale* se poměrně mladé křesťanství střetává s původním náboženstvím domorodých obyvatel

Severní Ameriky. Chateaubriand ukryl do postavy divocha bloudícího v pustině obraz člověka, který je ztracený ve světě, a jehož jedinou nadějí je obrátit se ke křesťanství. Tajuplnost křesťanství je plně zobrazena především v posvátnosti náboženské liturgie. (Fischer 1966, s. 99)

Atala na krku nosila zlatý křížek, který jí daroval Lopez. Šakta si křížku všimnul hned při prvním setkání: „Zpod víček kanuly jí slzy a na prsou se jí třpytil v záři ohně zlatý křížek.“ (Chateaubriand 1973, s. 43) V postavě Ataly se mísí obraz ženy spoutané tělesnou vášní a ženy cudné a nevinné. „Křesťanství postavilo proti sobě dvě ženské postavy: Evu a Marii, svůdkyni a záchránkyni, tělesnou rozkoš a duchovní zdraví, hřích a milost, lásku pozemskou a nebeskou.“ (Fischer, Grebeníčková 1966, s. 18) Nesprávné pochopení náboženství však dovedlo mladou dívku k sebevraždě. Přesto došla odpuštění, skonala v náruči milovaného muže s nadějí na věčný život. (Lagarde, Michard 2008, s. 36)

Náboženství je silně spojeno také s postavou misionáře Aubryho. «Для идейной концепции повести Шатобриана имеет очень большое значение роль священника Обри, к которому приходят, выбравшись в конце концов из лесных дебрей, Атала и Шактас.» (Oblomijevskij 1947, s. 31) Aubry byl poslem boha, nositelem nebeských sil. Právě on zachránil Atalu a Šaktu před bouřkou a ukryl je ve své chýši před lesním požárem. Otec Aubry pro svou misionářskou činnost mnoho vytrpěl, mimo jiné i mučení. „Stařec mě laskavě zdvihl, a teprve teď jsem si povšiml, že má obě ruce zmrzačeny.“ (Chateaubriand 1973, s. 75) Aubry považoval utrpení za přirozenou součást pozemského života, přesto nepropadl netečnosti. Založil misionářskou vesnici, kde kázal evangelium. Prostřednictvím postavy starého poustevníka bylo vše usmířeno, misionář přinášel naději a odpuštění. (Fischer 1966, s. 98) V doslovu se dozvídáme, že se Aubry modlil i za své katy. Ani na popravčí hranici neztratil svůj nadpozemský klid a lásku k druhým, čímž obrátil na křesťanskou víru mnoho dalších.

Mystická atmosféra naplňující jeskyni, v níž umírala Atala, silně zapůsobila i na Šaktu. „A tato božská víra triumfovala a její vítězství se zračilo v posvátné zádumčivosti, jež opanovala naše srdce po prvých výbuších vášně.“ (Chateaubriand 1973, s. 99) Šakta byl pohan, držel se víry svého lidu. Ani během pobytu ve španělské vesnici se o křesťanství nezajímal, odmítal se vzdát náboženství svých předků. Přesto dal umírající Atale slib, že jednoho dne přijme křesťanství. „Překonán hořem usedavě jsem se rozvzlykal a slíbil

Atale, že přijmu jednoho dne křesťanskou víru.“ (Chateaubriand 1973, s. 101) V doslovu se dozvídáme, že Šakta svůj slib splnil a opravdu se nechal pokřtít.

4.3.7 HROB

V *Atale* i *Kavkazském zajatci* najdeme také motiv hrobu. Hroby Hrbata s Procházkou označují za „stálé připomínky zmaru, ne-existence, vyvolávající melancholické meditace o nemožnosti vzkříšení.“ (Hrbata, Procházka 2005, s. 79) Náhrobek je sice symbolem pomíjivosti lidského života, „zajišťuje rovněž trvání v čase.“ (Hrbata, Procházka 2005, s. 79) Motiv hrobu se objevuje například ve chvíli, kdy Atala s Šaktou narazili na hrob dítěte.

Po smrti Čerkesky se hrdina poémy vydal zpět do tábora donských kozáků. «Освобожденный пленник шел, и перед ним уже в туманах сверкали русские штыки, и окликались на курганах сторожевые казаки.» (Puškin 1977, s. 100) I zde se objevuje symbol mohyly, památníku k uctění padlých.

4.4 SROVNÁNÍ ATALY A ČERKESKY

Následující část je zaměřena na srovnání Ataly a Čerkesky, jejich původu, činů i dobrovolného ukončení života.

4.4.1 JMÉNO

Puškin na rozdíl od Chateaubrianda své postavy nepojmenoval vlastními jmény. Hrdinka v poémě vystupuje jako «Черкешенка,» (Puškin 1977, s. 86) její identita je určena společenstvím, v němž žije. Chateaubriand na druhé straně svou protagonistku pojmenoval, dal jí jméno Atala.

4.4.2 PŮVOD

Majestátní Kavkaz i exotická krajina Severní Ameriky reprezentují ideál romantické literatury – divokou a civilizací nezkaženou přírodu. Velkolepé hory, divoké řeky i bezmezná stepi se podílely na utváření osobností dívek, propůjčily jim svou volnost a spontánnost. Obě ženy byly součástí prosté společnosti, fungující na základě vlastních, často surových pravidel. Autoři ve svých dílech nevyobrazili indiánské kmeny ani Čerkesy jako milé domorodce. Severoameričtí indiáni i Čerkesové byli udatní válečníci, kteří se svými zajatci zacházeli velmi krutě. Puškin i Chateaubriand ve svých dílech popsali jejich mravy, folklor i zvyky.

Čerkeska byla „dcerou Kavkazu“. Patřila k bojovným Čerkesům, jejich prudkost a živelnost se nejednou odrazily ve způsobu Čerkesčina jednání, a to především ve chvíli, kdy měla být prodána nemilovanému muži či v samotném závěru poémy. Děj *Kavkazského zajatce*

se odehrává v době ruských výbojů proti Čerkesům, dívka poznala hrůzy války a pravděpodobně i krvavé popravy zajatců.

Atala pocházela stejně jako Čerkeska z domorodého kmene, v jejím případě se jednalo o kmen amerických Myskogilgů z povodí řeky Mississippi. I ona znala strasti válek a kruté popravy nepřátel. Atala nebyla tak úplně necivilizovanou „divoškou.“ Nejen že patřila k velmi vyspělému indiánskému kmeni, ale byla i „poevropštěnou“ křesťankou.

V *Atale* dochází k narušení Rousseauova mýtu o „šťastném“ divochovi. Atala s Šaktou nebyli žádní nevinní, nevědoucí divoši, oba měli city, problémy a strachy jako lidé kdekoli jinde. Brandtová dále uvádí, že náboženství, manželství a pohřbívání mrtvých humanizovaly společnost indiánů, díky čemuž se již nenacházela v rousseauovském prvním stupni přirozeného stavu. (Brandtová 2002, s. 85–86)

4.4.3 VĚK

Neznáme přesný věk ženských hrdinek, v textech jsou ale obě popisované jako mladé ženy. Jejich věk je tedy dalším společným rysem.

4.4.4 PRVNÍ SETKÁNÍ S VĚZNĚM

První setkání Ataly s Šaktou a Čerkesky s hrdinou poémy proběhlo téměř totožně. Dívky navštívily vězně v noci, částečně ze zvědavosti, ale především proto, aby jim ulevily v jejich trápeních. «Но кто, в сиянии луны среди глубокой тишины идет, украдкой ступая? Очнулся русский. Перед ним с приветом нежным и немым стоит черкешенка младая.» (Puškin 1977, s. 86)

Obdobně proběhlo i první setkání indiánské dvojice. „Kterési noci, když se Myskogilgové utábořili na pokraji lesa, seděl sem u válečného ohně s bojovníkem, jenž měl za úkol mne hlídat, a tu jsem pojednou zaslechl šelest šatu po trávě a hned nato usedla těsně vedle mne žena zahalená zpola závojem.“ (Chateaubriand 1973, s. 43)

4.4.5 NÁVŠTĚVY VĚZNĚ

Sbližování dvojic se vyvíjelo velmi podobně. Z večerního setkávání se stal zvyk, dívky začaly vězně navštěvovat pravidelně, vedly s nimi rozhovory a postupem času se do nich zamilovaly. „Uplynulo tedy několik dní a dcera sašemova přicházela večer co večer, aby si se mnou pohovořila.“ (Chateaubriand 1973, s. 44)

Stejně tak se Čerkeska opakovaně vracela ke kozákovi, nosila mu pokrm, rozmlouvala s ním a zpívala mu písně své vlasti. «За днями дни прошли как тень. В горах, окованный,

у стада ... Когда же рог луны серебристой блеснет за мрачною горой, Черкешенка, тропой тенистой приносит пленнику вино...» (Puškin 1977, s. 86–87)

4.4.6 LÁSKA K VĚZNI

Atala i Čerkeska prožívaly první lásku, do té doby žádného muže nemilovaly. Zde se ovšem objevuje rozdílnost. Atala vystupovala hrdě a rozvážně a svých chování byla pro Šaktu nečitelná a nepochopitelná, střídavě ho sváděla a odmítala. V jejím hlase byla cítit jistá míra melancholie a smutek. Čerkeska naproti tomu hýřila štěstím z první lásky, své city a touhy netajila. Její srdce, rozpálené vášní, přetévalo upřímnou radostí. «〈Непостижимой, чудной силой к тебе я вся привлечена; люблю тебя, невольник милый, душа тобой упоена.〉» (Puškin 1977, s. 93) Za každou cenu chtěla učinit šťastným milovaného muže, proto mu nabídla, že ho osvobodí a uteče s ním.

Dalším rozdílem je, že Atala s Šaktou prožívali lásku vzájemnou, zatím co Čerkeska neopřítanou. «〈Забудь меня: твоей любви, твоих восторгов я не стою.〉» (Puškin 1977, s. 94) Na jiném místě protagonista poémy dívce řekl: «Но поздно: умер я для счастья, надежды призрак улетел; твой друг отвык от сладострастья, для нежных чувств окаменел.» (Puškin 1977, s. 94) Čerkeska milovala pouhou iluzi. Protagonista *Kavkazského zajatce* si pohrával s jejími city a ona si pozdě uvědomila, že její představa o něm byla mylná. «〈Ах, русский, русский, для чего, не зная сердца твоего, тебе навек я предалась!〉» (Puškin 1977, s. 95)

Společným je pro *Atalu* a *Kavkazského zajatce* také motiv nešťastné lásky. Hrdina poémy byl zahleděn do minulosti, nedokázal zapomenout na svou první lásku a posunout se vpřed, místo toho setrval osamocený a lhostejný k citům druhých ve své sebelítosti. Opravdového citu nebyl schopen. Puškin postavil hrdinovo chladné kamenné srdce proti živému a vášní přetékáajícímu srdci Čerkesky. Tento konflikt se stal základem milostného konfliktu v poémě. (Fridman 1980, s. 56)

Základem milostného konfliktu v *Atale* byl boj vášně a víry, Atalino srdce bylo zmítáno dvěma protichůdnými touhami. Na jedné straně byla její láska k Šaktovi, na straně druhé asketický slib. Situace se zdála být beznadějná, nezbyvalo než se své touze vzepřít, nebo podřídít. (Fischer 1966, s. 98)

4.4.7 OSVOBOZENÍ VĚZNĚ

Právými nositelkami hrdinství v dílech jsou ženské postavy. Obě se vzepřely pravidlům své společnosti, obě pro záchranu milovaného muže riskovaly vše. Osvobozením nepřítele

zradily svůj národ. Rusové byli úhlavní nepřátelé Čerkesů, Natšezové byli protivníci Myskogilgů.

Blagoj srovnává hrdinství Čerkesů, které spatřuje především v jejich živelnosti a surovosti, s heroismem Čerkesky, všímá si ale i rozdílnosti. Její hrdinství je v její síle obětovat se pro druhého. „Čerkešenka je v poemě nositelkou vpravdě hrdinského, skutečně lidského principu: upřímně a hluboce se zamilovala, nemá sama s sebou slitování, je ochotna pro milého učinit vše.“ (Blagoj 1952, s. 290) Nejdříve muži odvážně vyznala své city, po jeho slovech však poznala, že pro něj byla pouhým rozptýlením. Přesto se rozhodla protagonistu poémy osvobodit a dát mu šanci nalézt jeho první lásku. Jeho budoucnost nadřadila své vlastní. Puškin popisuje hrdinovo osvobození takto: «Пилу дрожащей взяв рукой, к его ногам она склонилась: визжит железо под пилой, слеза невольная скатилась — и цепь распалась и гремит.» (Puškin 1977, s. 99)

Chateaubriandova hrdinka se podobně jako Čerkeska nebojácně proplížila kolem stráží a rozvázala věžňova pouta. „Poslední uzel je rozpleten. Zvednu se a jdu za svou osvoboditelkou, jež mi podá konec luku, který drží na druhém konci.“ (Chateaubriand 1973, s. 59)

4.4.8 ÚTĚK

První útěk indiánské dvojice byl neúspěšný, dostihla je hlídka, kterou za nimi vyslal Atalín otec. Šaktův útěk navíc uspil přípravu na jeho popravu. Stráže u nebohé vězně byly posíleny, to ovšem neodradilo Atalu, která se znovu pokusila Šaktu osvobodit, tentokrát úspěšně. Atala i podruhé utekla spolu s Šaktou, i přes své vnitřní boje ho neopustila a odešla s ním. Mladí milenci uprchli do pustiny. Stali z nich štvanci, ztracení a vydaní na milost a nemilost divoké přírodě.

Čerkeska protagonistu *Kavkazského zajatce* po osvobození doprovodila ke břehu řeky, odmítla s ním ale odejít. Když se přesvědčila, že je její milý v bezpečí, skočila do dravé řeky.

4.4.9 DŮSLEDKY

Ačkoliv se obě vzepřely vůli svého otce, své rodiny, neměl jejich čin stejné následky. Čerkeska si byla vědoma, že jí toto přestoupení ostatní Čerkesové nikdy neodpustí, pro záchranu milovaného muže se vzdala své rodiny, vlasti, své budoucnosti i života. Neexistovala pro ni cesta zpět ani kupředu, vazby s Čerkesy byly zpřetrhány, zpět by ji nepřijali. Zároveň se vzdala představy života s hrdinou poémy. Poté, co jí po osvobození

vyzval lásku, nevěřila jeho slovům. Věděla, že miluje jinou a nechtěla bránit jeho štěstí. (Blagoj 1952, s. 290)

Atala by nemusela zemřít, kdyby se tolik nefixovala na starý slib. Její smrt je o to zbytečnější, že zemřela jako oběť své pověřivosti a špatného porozumění křesťanství. Noc před svou smrtí se vydala hledat misionáře, pravděpodobně mu chtěla svěřit tíživé tajemství. „Bylo už hodně pozdě, když jsem zaslechl, jak vstala. Hledala zřejmě poustevníka, který však, protože jí přenechal své lože, seděl zatím na samém hřebenu hory, kde se nejen modlil, ale odkud se také obdivoval velebné nádheře nočního nebe.“ (Chateaubriand 1973, s. 77) Pokud by Atala poustevníka zastihla, s největší pravděpodobností by jí vše objasnil a poučil ji o možnosti zřít se slibu. Protože ho ale nenašla, rozhodla se pro extrémní řešení: sebevraždu, „z křesťanského pohledu nazíranou jako hřích, z pohledu mnohých přírodních národů jako výsledek svobodné volby.“ (Brandtová 2002, s. 87)

4.4.10 SMRT

Obě díla skončila tragickou smrtí mladé ženy, zároveň je zde i rozdílnost. Atalu a Čerkesku nepřivedly k sebevraždě stejné důvody. Obě svůj život však ukončily z vlastní vůle – v tom byla jejich svoboda, právo vzít si život patřilo jen jim. «Характер и судьба романтической героини раскрываются в любви и жертве как высшем проявлении любви, поэтому и смерть ее чаще всего бывает связана с принесением себя в жертву любимому.» (Polonskaja 2010, s. 22) Zajímavé je, že v romantických zápletkách jsou to právě ženy, kdo se obětují pro milovaného muže, částečně i proto, že podle romantiků dokáží skutečně milovat právě ženy. (Polonskaja 2010, s. 28)

Čerkeska se rozhodla ukončit život sebevraždou, nejkrajnějším projevem odcizení a nedobrovolného uznání neřešitelnosti konfliktu. (Mann 1976, s. 53) Rozhodla se skočit do dravé řeky. «Все мертво... на берегах уснувших.» (Пушкин 1977, s. 100) Atala požila jed, na rozdíl od Čerkesky ale nezemřela sama, nýbrž ve společnosti milovaného muže a misionáře, jenž jí v posledních chvílích poskytoval útěchu. Odlišné je také chování hlavního hrdiny. Šakta Ataliny smrti hluboce litoval, kdyby měl možnost, zachránil by jí život. Hrdina *Kavkazského zajatce* se Čerkesku zachránit nepokusil, nechal ji zemřít. Šakta s Aubrym Atalino tělo pohřbili, protagonista poémy Čerkesku do hrobu neuložil.

4.5 OSUD HRDINY POÉMY A ŠAKTY

Ačkoli ho Čerkeska osvobodila z okovů a darovala mu svobodu, štěstí s nově nabytou volností nezískal. «Получив свободу словоизъявления во второй части, герой

оказывается в плену своих личных, эгоистических чувств.» (Januškevič 2013, s. 348)
Po dívčině sebevraždě se jen ohlédl k řece a pak se vydal zpět do tábora donských kozáků.
«И перед ним уже в туманах сверкали русские штыки.» (Puškin 1977, 100)

Šaktův následující život je popsán více než život protagonisty *Kavkazského zajatce*. Shodně jako hrdina *Kavkazského zajatce* nezískal osvobozením z fyzického zajetí štěstí. Kvůli neoprávněnému slibu přišel o svou jedinou lásku, svobodu sice na chvíli získal, nemohl ji však sdílet s milovanou ženou. Později se stal vězněm ještě několikrát. Dožil se vysokého věku, a nakonec zemřel v bitvě.

4.6 OSUD ČERKESŮ A INDIÁNŮ

Děj *Kavkazského zajatce* Puškin zasadil do období války mezi Čerkesy a Rusy. Obyvatelé Kavkazu se své vlasti odmítali vzdát a v krvavých bitvách o ni bojovali. Jejich postoj k Rusům popisuje třetí sloka čerkeské písně: «Бегите, русские певичы, спешите, красные, домой: чеченец ходит за рекой.» (Puškin 1977, s. 98) I přes svou bojovnost byli Čerkesové poraženi, v důsledku čehož museli opustit rodnou zemi. Ztratili svou vlast, hrdí synové a dcery Kavkazu se stali vyhnanci.

Podobný osud potkal také kmen amerických Natšezů. Po prohraných bojích s Francouzi byli vyhnaní ze své domoviny. Před odchodem vykopali kosti svých předků, které s sebou nesli v kůžích, aby je mohli pochovat v nové vlasti. Na rozdíl od Rousseauova divocha byli indiáni v Chateaubriandově podání svázáni s minulostí. (Hrbata 1992, s. 17) „V čele tlupy kráčeli mladí bojovníci s posvátnými pozůstatky na zádech a její konec tvořily ženy s novorozeňaty v náručí. Uprostřed šli starci, šli zvolna mezi svými předky a svými potomky, mezi vzpomínkami a nadějí, mezi vlastní ztracenou a vlastní budoucí.“ (Chateaubriand 1973, s. 118)

Do světa divoké a volné přírody zasahovali stále více civilizovaní Rusové i francouzští a španělští kolonizátoři. Tyto zásahy narušily kulturu a způsob života místních obyvatel, kteří byli ze svého domova vytlačeni a stali se vyhnanci bez vlasti.

5 ZÁVĚR

Předmětem mé bakalářské práce bylo srovnání Chateaubriandovy *Ataly* a Puškinova *Kavkazského zajatce*. Hlavním cílem bylo poukázat na společné či odlišné rysy ženských hrdínek.

V bakalářské práci jsem používala český překlad Chateaubriandovy *Ataly* od Oskara Reindla z roku 1973. Reindl v překladu využívá aktuální jazyk a na rozdíl od Jungmanna se nedopouští vynechávek a tematických odchylek od originálu, ve svém překladu nemění ideovou podstatu díla. Reindl je také posledním, kdo tuto povídku do češtiny přeložil. (Pohorský 2012, s. 56)

Prvním společným rysem obou děl je jejich zasazení do exotického prostředí. Nespoutaná, divoká a civilizací nezkažená příroda utvářela charaktery obou hrdínek a odrážela se v jejich divokosti a odvaze. Vzpomeňme na scény, v nichž se hrdinky vzepřely pravidlům své společnosti a osvobodily nepřítele, nebo na jejich rozhodnutí pro sebevraždu.

Atala i Čerkeska byly obě součástí prosté společnosti. Čerkeska patřila k Čerkesům, v romantickém chápání přírodě, a tedy svobodě bližším lidem, obývajícím území Kavkazu. Atala byla dcerou náčelníka severoamerických Myskogilgů. Nespoutanou krajinu si však začali podmaňovat „civilizovaní“ kolonizátoři. Hrdinky znaly hrůzy války, s velkou pravděpodobností přihlížely krutým popravám zajatců. Původ protagonistek je od sebe zároveň i odlišuje. Čerkeska byla celou svou bytostí „dcerou Kavkazu“. Atala byla indiánkou jen napůl. Její matkou byla sice indiánka, křesťanská věrouka ji však poněkud „poevropštila“. Ačkoliv v povídce Atala vystupuje jako dcera náčelníka, nebyl náčelník Myskogilgů jejím pravým otcem. Biologickým otcem Ataly byl španělský misionář Lopez.

Také náboženství od sebe Atalu s Čerkeskou odlišovalo. Puškin se v poémě náboženstvím svých protagonistů nezabýval. Chateaubriand se v povídce snažil o apologii křesťanství, jakož i o kritiku slepého náboženského fanatismu.

Atalu a Čerkesku spojuje jejich mladý věk a zvědavost, která je vybízela k návštěvám uvězněných mužů. První setkání ženských a mužských postav proběhlo velmi podobně. Obě scény se odehrály v noci, Atala i Čerkeska litovaly zajatce pro jejich mladost. Mužští protagonisté v ženách vzbudili zvědavost, z večerních návštěv se stal zvyk. Atala za Šaktou přicházela rozmlouvat, Čerkeska učila hrdinu poémy své řeči, přinášela mu nápoje a zpívala písně své vlasti.

Puškin i Chateaubriand vložili do charakterů svých protagonistek touhu po svobodě, jednom z nejnámějších ideálů romantické literatury. Ani jedné hrdince se jí ale v plné míře nedostalo, svazovaly je pravidla jejich společnosti. Atala na tom však byla o něco lépe než Čerkeska. Mohla si například zvolit, za koho se provdá. Čerkeska měla být prodána, ne provdána, byla pouhým majetkem svého otce. Atalu svazoval na rozdíl od Čerkesky asketický slib, k němuž byla dotlačena. Život v celibátu nebyl výsledkem její svobodné volby, přesto musela nést jeho následky.

Obě ženy přišly v závěru textů o svou vlast, obě dobrovolně. V romantickém gestu osvobození zajatce se hrdinky vzbouřily proti pravidlům své společnosti, své rodiny, čímž zpřetrhaly pouta s rodným krajem. Atala se vzdala své vlasti, aby zachránila Šaktův život. Čerkesové ušetřili život hrdiny poémy pro jeho mladí, Čerkeska mu však chtěla darovat svobodu a možnost nalézt jeho předchozí lásku.

Se ztrátou vlasti souvisí také odcizení. Čerkeska prožila odcizení v důsledku osvobození vězně, záchranou nepřítele se sama stala nepřítelem své rodiny. Atala znala odcizení celý svůj život, kvůli svému původu nikdy neplně nezapadla do indiánského prostředí.

Puškin i Chateaubriand ve svých dílech rozpracovávají motiv nešťastné lásky. Ženské hrdinky propadly lásce k vězněnému muži. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že Atala prožila lásku opěťovanou, Šakta ji hluboce miloval a toužil si ji vzít za manželku. V důsledku milostného vzplanutí se Atalino srdce rozhořelo spalující touhou, která ohrožovala její slib zachování panenské čistoty. Čerkeska se v protagonistovi poémy zklamala. Hrdina lhostejně odmítl její city, v důsledku čehož Čerkesčino srdce pohaslo, stalo se chladným a lhostejným jako srdce hrdiny *Kavkazského zajatce*. Milostnou zápletku v povídce tvoří konflikt vášně a víry, v poémě proti sobě Puškin staví milující a životem překypující srdce Čerkesky s lhostejným a umrtveným srdcem hlavního hrdiny.

Puškin i Chateaubriand nechali své hrdinky v závěru textů spáchat sebevraždu. K tomuto tragickému a krajně romantickému činu je přivedly události po osvobození zajatců. Sebevražda Atalu s Čerkeskou sblíží i odlišuje. Obě se pro ni sice rozhodly dobrovolně, jelikož v ní viděly řešení své beznadějně situace, každou k ní ale přivedly jiné důvody. Čerkeska přestala „žít“ ve chvíli, kdy ji odmítl zajatec a zlomil její srdce. Nejen že bez Rusa nechtěla dál žít, ale také věděla, že se po jeho osvobození nebude mít kam vrátit, Čerkesové by ji zpět nepřijali. V jediném okamžiku ztratila minulost i budoucnost. Pro štěstí milovaného muže ale neváhala obětovat vše, včetně svého života. Atala považovala stejně jako Čerkeska

sebevraždu za jediné řešení. Její láska k Šaktovi každým dnem rostla. Ze strachu z porušení celibátu se uchýlila k extrémnímu řešení. Atala před sebou měla vyhlídku budoucnosti, kdyby oné noci našla misionáře a dozvěděla se o možnosti zříct se slibu, nemusela by zemřít. Místo toho mohla žít s Šaktou v misionářově vesnici. Romantická láska však nemůže být nikdy šťastná a její tragičnost umocňuje smrt jednoho z milenců.

K nejvýraznějším společným rysům Ataly a Čerkesky patří jejich neohrožená vzpoura proti pravidlům, ohrožujícím život a svobodu milovaného muže. Atala i Čerkeska milovaly opravdově, až do krajnosti, pro záchranu milého zradily svůj národ, v důsledku čehož ztratili spojení se společností, ze kterého pocházejí a staly se vyhnankyněmi. Obě hrdinky prožívaly vášnivou romantickou lásku, která však nemohla dojít šťastného konce. Okolnosti přiměly Atalu i Čerkesku ukončit svůj život extrémním romantickým gestem svobodné vůle: sebevraždou. Na základě uvedených srovnání považuji Atalu i Čerkesku za romantické hrdinky.

6 RUSKÉ REZUMÉ

Темой настоящей бакалаврской работы является попытка сравнения Черкешенки, главной героини поэмы «*Кавказский пленник*» Александра Сергеевича Пушкина и Аталы, протагонистки новеллы «*Атала, или Любовь двух дикарей в пустыне*», которую написал французский писатель Франсуа Рене де Шатобриан. Вторая цель данной работы – найти, показать и сравнить общие или различные черты обоих произведений.

Бакалаврская работа разделена на пять последовательных глав. Первая глава представляет собой введение в бакалаврскую работу. В этой главе описаны основные цели и задачи данного текста.

Во второй главе я постаралась запечатлеть самые важные факты об «Кавказском пленнике» и создать обзорное содержание поэмы. Сюжет «*Кавказского пленника*» происходит на территории Кавказа, начинается с пленения и заканчивается освобождением молодого казачьего офицера. Темой поэмы является не только конфликт между пленником, человеком европейского «цивилизованного» общества, и необузданными горцами, но и любовный конфликт казака и Черкешенки. Поэма разделена на две части и эпилог. Во вторую часть Пушкин вставил также черкесскую песню, состоящую из трех строф. В эпилоге Пушкин воспеваает победу донских казаков над Черкесами и господство русских на Кавказе.

В «Кавказском пленнике» два главных героя, но автор не называет их имен. К главному герою-мужчине обращаются как к русскому или военнопленному, а в случае с женщиной автор использует фамилию Черкеска.

Далее мы рассказали о биографической подоплеке создания поэмы «Кавказский пленник». Мы остановимся в первую очередь на творчестве Пушкина в двадцатых годах девятнадцатого века. В 1820 году Пушкин был сослан на юг России за острые политические эпиграммы. На Кавказе он встречается с дикой природой Кавказа, с вольнолюбивыми горцами и Козаки. И именно в это время Пушкин познакомился с поэзией английского поэта-романтика Джорджа Гордона Байрона. Его стихи очень сильно повлияли на творческое развитие Пушкина. Пушкин был вдохновлен Байроном до такой степени, что его прозвали «Байроном Севера». Во время «южной ссылки» Пушкин своим творчеством ближе всего подошел к романтизму и начал писать поэмы.

Как уже было сказано, мы сосредоточимся на его первую романтическую поэму «*Кавказский пленник*». Над поэмой начал работать в 1820 году и окончил ее в 1821. Поэма принесла ему большую важность.

Поскольку я не работаю с французским оригиналом «*Аталы*», я включила в свою бакалаврскую работу главы, посвященные первым упоминаниям и переводам «*Аталы*» и «*Кавказского пленника*» в чешской литературной среде. Первые упоминания о Пушкине и его творчестве в этой стране связаны с личностью Вацлава Ганки.

В третьей главе я постаралась запечатлеть самые важные факты об «*Атале*» и создать обзорное содержание этой повести. «*Атала*» была опубликована в 1801 году и почти сразу вызвала восторженные отклики, причем не только во Франции. Повесть традиционно относят к романтическим произведениям.

В повести два главных героя – Атала и Шактас. Второстепенными характерами являются испанский миссионер Лопес, француз Рене, миссионер Обри и молодой европеец, который появляется в послесловии.

Основная сюжетная линия в «*Атале*» – это история любви двух индейцев, Аталы и Шактаса, которые происходят из взаимно вражеских индейских племен. Шатобриан разделил композицию своей новеллы на введение, повествование и послесловие. Само повествование было далее разведено на четыре части, названные «Охотники», «Крестьяне», «Плохая судьба» и «Похороны». Главной темой я считаю конфликт страсти и веры, борьбу добродетели и любовного желания в сердце простого, естественного человека, завершившуюся славной победой христианства над земной любовью и страхом смерти. В свое время работа представляла собой важную апологию христианства против философии Просвещения восемнадцатого века. Повесть очаровала читателей своей экзотической тематикой и сильной чувственностью. Следующей спецификой текста является своеобразный языковой стиль с многочисленными описаниями величественной американской природы.

В настоящей части мы рассказали об обстоятельствах возникновения повести «Атала». Поездка в Соединенные Штаты представляла собой наиболее фундаментальный период для его дальнейшего творческого развития. Первоначально «*Атала, или Любовь двух дикарей в пустыне*» вместе со вторым эпизодом «*Рене*» была частью прозаического эпоса «*Начезы*». «Атала» была опубликована независимо в 1801 году и принесла

Шатобриану относительно большой успех, получив первые переводы вскоре после публикации.

Четвёртая глава – самая объёмная, в ней я сравнила оба текста и их героини. Самая важная часть этой главы – сравнение женских героинь. Предметом анализа текстов стали обстоятельства их создания и их мотивная конструкция. В этой главе я также сравнила время и пространство действий текстов, развитие историй мужских персонажей, а также судьбу Черкесов и индейцев.

Основными мотивами и «*Аталы*», и «*Кавказского пленника*» являются мотивы природы, отчуждения, родины, тоски по свободе, любви и могилы. В «*Атале*» также очень важное место занимает мотив религии, в частности христианства, связанный с персонажем Аталы и миссионером Обри. Шатобриан пытался защищать христианство с эстетической точки зрения, тайна христианства в полной мере проявляется прежде всего в святости религиозной литургии. В этой главе я пришла к выводу, что оба произведения очень близки по мотивам.

Первым мотивом является природа. Нетронутая цивилизацией природа, населенная коренными жителями, была идеальным фоном для романтической литературы. В романтических текстах природа сильно связана с человеком и перестает быть просто не участвующей средой. Она стоит в оппозиции или в гармонии с внутренним миром героя. Изображение природы занимает сравнительно значительное место как в «*Кавказском пленнике*», так и в «*Атале*». Во время своего пути по Северной Америке Шатобриан не посетил все места, фигурирующие в романе. Описывая американский пейзаж, он опирался на путевые записки его современников и собственные воспоминания об Америке. Пушкин был очарован дикостью, величием и вольностью кавказских гор, поэтому большую часть текста в «*Кавказском пленнике*» он посвятил Кавказу. Он стремился к точному изображению Кавказских величественных пейзажей.

Следующим мотивом – это отчуждение. Тема отчуждения – один из главных мотивов романтизма. Революция и ее последствия потрясли человека и привели к еще большему углублению противоречий между личностью и обществом. Человек переживает свое одиночество и замкнутость и тоскует по утраченному единству.

В обоих произведениях мы также встречаемся с мотивом родины. Каждый персонаж рано или поздно, добровольно или недобровольно, теряет свою родину.

Типичным для обоих текстов тоже жажда свободы. Романтический герой жаждет свободы, но не может найти ее в цивилизованном мире. Черкешенка, Пленник, Атала и Шактас страстно желают свободы, но все персонажи испытывают определенную степень несвободы не только в физической, но и в душевной сфере.

Следующим типичным мотивом романтической литературы, несомненно, является любовь, особенно страстная, безответная, тайная или трагическая любовь. Романтический герой отличается резкостью чувств и страстей. Он всем сердцем жаждет любви. Но он никогда не узнает счастливой любви, только безнадежной.

Мотивы смерти и гроба наиболее ярко проявляются в конце текстов. В обоих произведениях он ассоциируется с женскими персонажами. И Атала, и Черкешенка заканчивают свою жизнь трагическим самоубийством из-за несчастливой любви.

Последняя глава - заключение диссертации, в котором я попыталась указать на общие и различные черты обеих героинь и объяснить, почему я считаю их романтическими героинями.

В «Атале» и «Кавказском пленнике» находим тематическое совпадение. Общей является любовная тема произведений. Одна из самых ярких общих черт Аталы и Черкески - их бесстрашное восстание против правил, угрожающее жизни и свободе любимого человека. И Атала, и Черкеска любили искренне, до крайности, предав свой народ ради спасения возлюбленного, в результате чего потеряли связь с обществом, из которого вышли, и стали изгоями. Обе героини пережили страстную романтическую любовь, но она не смогла дойти до счастливого конца. Обстоятельства вынудили и Аталу, и Черкеску закончить свою жизнь экстремальным романтическим жестом свободной воли - самоубийством. Исходя из этих сопоставлений, я считаю и Аталу, и Черкеску романтическими героинями.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

PRIMÁRNÍ ZDROJE:

CHATEAUBRIAND, François-René de. 1973. *Atala aneb Láska indiánské dvojice v pustinách; René*. 4. vyd., v Odeonu 1. vyd. Světová četba; sv. 444. Praha: Odeon.

PUŠKIN, Aleksandr Sergejevič. 1977. *Poemy. Skazki*. 4. izd. Leningrad: Nauka. Leningradskoje otdelenije.

SEKUNDÁRNÍ ZDROJE:

BĚHOUNEK, Václav. 1949. *Alexandr Sergějevič Puškin: Život, dílo, ohlasy*. Profily; sv. 16. Praha: Práce.

BLAGOJ, Dmitrij Dmitrijevič, ed. 1953. *Istorija ruskaj literatury. Tom 6, Literatura 1820–1830-ch godov*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.

BLAGOJ, Dmitrij Dmitrijevič. 1952. *A.S. Puškin: Život a dílo: 1813-1826*. 1. vyd. Postavy a dílo. Velká ř.; sv. 3. Praha: Československý spisovatel, 1952.

BRANDTOVÁ, Olga. 2002. K proměnám a rozrušování mýtu „ztraceného ráje“ a „dobrého divocha“ v evropské a české literatuře a filosofii: (úvahy nad Chateaubriandovou Atalou a jejím českým překladem). *Estetika*. Roč. 38, č. 2–4, s. 76–91. ISSN 0014-1291. Dostupné také z: <https://kramerius.lib.cas.cz/client/handle/uuid:8a2579ca-7b08-4d34-8311-3c29736728b9>

BRETT, Vladimír. 1973. François René de Chateaubriand – melancholický herold katolicismu a rojalismu. In: CHATEAUBRIAND, François René de. *Atala aneb Láska indiánské dvojice v pustinách; René*. Praha: Odeon, s. 7–30.

DOORMAN, Maarten. 2008. *Romantický řád*. Jana PELLAROVÁ (překladatelka). Obzor, sv. 71. Praha: Prostor. ISBN 978-80-7260-191-2.

FAKTOROVÁ, Veronika. 2008. Proměny exotiky v cestopisech a cestopisných zprávách v časopisech doby předbřeznové. In: PÍORECKÁ, Kateřina, ed. a PETRBOK, Václav, ed. *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 27. ročníku symposia k problematice 19. století: Plzeň, 22.-24. února 2007*. Vyd. 1. Praha: Academia, s. 283–292. ISBN 978-80-200-1584-6.

FISCHER, Ernst a GREBENÍČKOVÁ, Růžena. 1966. *Původ a podstata romantismu*. Alexej KUSÁK (překladatel). Praha: Nakladatelství politické literatury.

FISCHER, Jan Otokar. 1966. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. stol. 1, 1789–1870*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd.

FOJTÍKOVÁ, Eva a SATO, Vsevolod. 1973. *Přehled ruské literatury: od nejstarších dob po dnešek*. Praha: Lidové nakladatelství.

FRIDMAN, Nikolaj Vladimirovič. 1980. *Romantizm v tvorčestve A. S. Puškina*. Moskva: Prosvešenie. Dostupné také z: http://lib.pushkinskijdom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=6jon4jfVu_%20E%3D&tabid=10358

HAMAN, Aleš. 2002. *Česká literatura 19. století*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita. ISBN 80-7040-539-2.

HAMAN, Aleš. 2010. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století. 2., rev. vyd.* Praha: ARSCI. ISBN 978-80-7420-011-3.

HANUŠ, Josef et al. 1902. *Literatura česká devatenáctého století. Díl první, Od Josefa Dobrovského k Jungmannově škole básnické*. 1. vyd. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných; kniha XIX. V Praze: nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech.

HANZAL, Josef. 1987. *Od baroka k romantismu: Ke zrození novodobé čes. kult.* 1. vyd. Praha, Academia.

HONZÍK, Jiří a PAROLEK, Radegast. 1977. *Ruská klasická literatura*. Praha: Svoboda.

HRBATA, Zdeněk. 1992. Chateaubriandův romantický hrdina v Americe. *Svět literatury*. Č. 4, s. 16–20. ISSN 0862-8440.

HRBATA, Zdeněk a PROCHÁZKA, Martin. 2005. *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. 1. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1060-4.

CHALUPNÝ, Emanuel. 1912. *Josef Jungmann: monografie*. Zlatoroh; sv.8-9. Praha: Mánes.

CHATEAUBRIAND, François-René de. [1898?]. *Atala; René*. Jindřich VODÁK (překladatel). Světová knihovna; č. 77-78. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty.

JAKUBEC, Jan. 1902. Josef Jungmann básník a publicista. Jungmannova škola. In: HANUŠ, Josef. *Literatura česká devatenáctého století. Díl první, Od Josefa Dobrovského k*

Jungmannově škole básnické. 1. vyd. Laichterův výbor nejlepších spisů poučných; kniha XIX. V Praze: nákladem Jana Laichtera na Král. Vinohradech, s. 542–617.

JANUŠKEVIČ, Alexandr Sergeevič. 2013. *Istoria ruskoy literatury pervoj treći 19 veka*. 1. vyd. Moskva: Flinta. Dostupné také z: http://lib.ysu.am/disciplines_bk/d17ed3f98ae3f7c396d9fa734b21a87a.pdf

JEHLIČKA, Miloslav a RUBÁŠ, Stanislav, ed. 2006. *Aby se literatura stala inspirací: ruská literatura očima Miloslava Jehličky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-1298-4.

JEHLIČKA, Miloslav. 1999. *Česká Puškiniana*. 1999, dostupné také online z: <https://www.spnv.cz/file.php?nid=9560&oid=7205634>

JUNGMANN, Josef. 1958. *Překlady II*. Praha: SNKLHU.

KOLLÁR, Ján. 1897. *Slávy dcera: lyricko-epická báseň v 5 zpěvích*. Praha: I.L. Kober. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:fb685d50-016e-11e6-b8ba-5ef3fc9ae867>

KŠICOVÁ, Danuše. 1983. *Poéma za romantismu a novoromantismu: rusko-české paralely*. V Brně: Univerzita J. E. Purkyně.

KŠICOVÁ, Danuše, ed. 1988. *Ruská literatura 19. a začátku 20. století v českých překladech: Kapitoly z dějin lit. vztahů*. Vyd. 1. Praha: SPN.

KURILOV, Aleksandr Sergejevič, ed. 1979. *Istoriya romantizma v ruskoy literature: Vozniknovaniye i utverzdeniye romantizma v ruskoy literature (1790-1825)*. Moskva: Nauka. Dostupné také z: https://biblio.imli.ru/images/abook/russliteratura/Istoria_romantizma_v_russko_1979.pdf

KVAPIL, Josef Š. 1958. Jungmannovy překlady z francouzských spisovatelů. In: JUNGMANN, Josef. *Překlady II*. Praha: SNKLHU. s. 443–492.

LAGARDE, André a MICHARD, Laurent. 2008. *Francouzská literatura 19. století*. Praha: Garamond. ISBN 978-80-7407-026-6.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. 2002. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: H & H. ISBN 80-7319-020-6.

LOTMAN, Jurij Michajlovič. 1987. *Puškin*. 1. vyd. Kmen; sv. 27. Praha: Lidové nakladatelství.

MANN, Jurij Vladimirovič. 1976. *Poetika ruského romantizma*. Moskva: Nauka. Dostupné také z: <http://lib.pushkinskijdom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=uQDF0qN-R6o%3d&tabid=10589>

MAREK, Jiří. 1947. *Josef Jungmann*. I. vydání. Kdo je; [sv.] 78-79. Praha: Orbis.

MOORE, Fabienne. 2005. Early French Romanticism. In: FERBER, Michael. *A Companion to European Romanticism*. Wiley online Library. s. 172-191. ISBN 9780470996607. Dostupné také z: <https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/handle/1794/18585?show=full> / [https://shiraz.fars.pnu.ac.ir/portal/file/?970491/Romanticism-\(Blackwell-Companions-to-Literature-and-Culture\).pdf](https://shiraz.fars.pnu.ac.ir/portal/file/?970491/Romanticism-(Blackwell-Companions-to-Literature-and-Culture).pdf)

NEMZER, Andrej Semenovič, ed. a PESKOV, Aleksej Michajlovič, ed. 1985. *Ruská romantická poema*. Moskva: Pravda. Dostupné také z: https://imwerden.de/pdf/ruskaya_romanticheskaya_poema_1985_ocr.pdf

OBLOMIJEVSKIJ, Dmitrij Dmitrijevič. 1947. *Francouzský romantismus: Očerki*. Moskva: Gos. izdat. chudož. lit.

OTTO, Jan. 1901. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Sv. 17. V Praze: J. Otto. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:de783340-04d6-11e5-97f4-5ef3fc9ae867>.

POHORSKÝ, Aleš. 2012. Básník Chateaubriand. *Plav*. Roč. 8, č. 1, s. 52–56. ISSN 1802-4734.

POHORSKÝ, Aleš. 2011. Chateaubriand, hlasatel pravdy srdce. In: CHATEAUBRIAND, François-René de. a POHORSKÝ, Aleš. *Paměti ze záhrobí*. Europa; sv. 30. Praha: Academia, s. 15–27. ISBN 978-80-200-1992-9.

POSPÍŠIL, Ivo, ed. 2000. *Alexandr Sergejevič Puškin v evropských kulturních souvislostech*. 1. vyd. Litteraria humanitas; 7. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-2300-7.

POLONSKAJA, Alina Valentinovna. 2010. *Romantická heroina*. Online. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/romanticheskaya-geroinya-3/viewer>. [cit. 2023-03-04].

ROULIN, Jean-Marie. 2016. François-René de Chateaubriand: Migrations and revolutions. In: HAMILTON, Paul, ed. *The Oxford handbook of European romanticism*. First edition. Oxford handbooks. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, s. 52-63. ISBN 978-0-19-883114-3. Dostupné také z:

https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=XFA2CwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA52&dq=Ren%C3%A9+de+Chateaubriand+about+him&ots=8VLX98tjFs&sig=Qy3T9kVOrT0vZ8PTNLcYKOubc&redir_esc=y#v=onepage&q=Ren%C3%A9%20de%20Chateaubriand%20about%20him&f=false

RYŠAVÁ, Eva. 1998. Josef Jungmann stále živý. In: JUNGMANN, Josef a LUNGA, Radek, ed. Zápisky. Praha: Budka, s. 5–12. ISBN 80-901549-3-X.

SWITZER, Richard. 1969. Introduction. In: CHATEAUBRIAND, François-René. 1969. *Chateaubriand's travels in America*. Lexington: The University Press of Kentucky, s. XI–XXI.

ŠRÁMEK, Jiří. 2012. *Panorama francouzské literatury od počátku po současnost: 1*. Brno: Host. ISBN 978-80-7294-565-8.

TUREČEK, Vladimír. 2013. Romantická povaha Jungmannova překladu Chateaubriandovy Ataly. Online. *Bohemica litteraria*. Roč. 16, č. 1, s. 7-21. ISSN 2336-4394. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/cs/handle/11222.digilib/129578>. [cit. 2023-12-06].

ZELENÝ, Václav. 1881. *Život Josefa Jungmanna*. 2. vyd. rozmnož. rejstříkem jmen a věcí od Fr. Bílého a dřevoryt. podobiznou Jos. Jungmanna. Urbánkova bibliotéka paedagogická; sv. 87. V Praze: Fr. A. Urbánek.